

Varga Gabriella

A Herepei család könyves műveltsége

Tartalom

A Herpei család könyves műveltsége.....	456
1. Bevezető	458
2. Herpei család.....	459
2.1 <i>Herpei István.....</i>	459
2.2 <i>Herpei Ádám</i>	464
2.3 <i>Herpei János</i>	466
2.4 <i>Herpei László.....</i>	467
2.5 <i>Herpei Károly</i>	469
2.6 <i>Herpei Gergely</i>	475
2.7 <i>Herpei Gergely</i>	477
2.8 <i>Herpei János</i>	479
3. Herpei könyvek	486
3.1 <i>Herpei-könyvek a Protestáns Teológia Intézet könyvtárában</i>	487
3.1.1 <i>Herpei Károly könyvei.....</i>	488
3.1.2 <i>Herpei Gergely könyvei.....</i>	491
3.2 <i>Herpei István könyve a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Könyvtárában</i>	492
3.3 <i>Herpei Gergely könyveinek listája a Teleki-Bolyai Könyvtár levéltárában</i>	493
3.4 <i>Herpei Gergely és Herpei János könyvei Szegeden</i>	494
4. Összegzés.....	496
Irodalomjegyzék.....	498
Források.....	500
Mellékletek	502
<i>Herpei családfa</i>	502
<i>Képek.....</i>	503

1. BEVEZETŐ

Kutatásom céljaul egy olyan család könyves műveltségének feltárására vállalkoztam, amely a XVIII-XX. századig meghatározó szerepet töltött be Erdély vallástörténetében, tudományos életében és közművelődésében. Kolozsváron generációkon keresztül Herepei lelkész szolgálta a református gyülekezetet, Erdély neves kollégiumait is számos családtag gazdagította nyugat-európai szintű tudásával, de a legkiemelkedőbbek a vallásos retorikában voltak. Híresek voltak szónoki tehetségükről, újításaikkal maradandó hatást gyakoroltak az erdélyi református homiletikára.

Napjainktól az 1700-as évekig tudjuk visszakövetni a Herepei család történetét, egészen Istvánig, a lozsádi lelkészig, akitől a papi hivatás iránti elkötelezettség nemzedékeken keresztül öröklődött tovább. A família Magyarherepéről származott, nevüket erről, a ma Románia területén található, Maros megyei településről kapták.

A család tagjai egytől-egyig külföldi egyetemeket megjárta értelmiségiekként tértek haza, jeles lelkészekként és kollégiumi tanárokként gazdagítva az erdélyi művelődést. István fiai, Ádám, János és László olyan módosításokat vezettek be az egyházi retorikába, melyek alapjaiban változtatták meg a prédikációk, ünnepi alkalmak vagy gyászszerartások során elmondott beszédeket. Az emberközeli szónoklatok, minden mesterkéeltségtől távol álltak, a követhetetlen filozófiai elmélkedéseket a saját tapasztalatokra építő tanítások váltották fel, melyek sokkal könnyebben megragadták a hívek figyelmét.

Az erdélyi szónoklattan virágzása a következő generációban, Herepei Károly és fivére, Gergely korában teljesedett ki. Az inspirált kortársak, a Herepeiek által képzett lelkészek és más értelmiségiek számára retorikai versengésre adtak lehetőséget az ünnepi alkalmak, köztük a halotti szerartások is, melyek nem elhanyagolható presztízs értéket hordoztak magukban az előkelő családok körében.

Természetesen nem a versengés ösztönözte alapvetően a református egyház képviselőit. A Herepei papok mindig lelkükön viselték gyülekezetük sorsát. Mikor komoly társadalmi problémákat okozó városiasodással kellett megbirkóznia Kolozsvárnak, és a város nagy része elviselhetetlen nyomorban élt, akkor

adományokat gyűjtöttek, iskolák és templomok építését szorgalmazták, és prédikációikkal a gyülekezet legszűkmárkúbb előkelőit is adakozásra bírták.

A kolozsvári lelkészek sorát végül egy kiváló muzeológus és művelődéstörténész zárta: Herepei János, akinek tudományos munkásságának hiánya pótolhatatlan lenne a Kolozsvár és Erdély múltját kutatók számára. A tudóst ért számos tragédia, hányattatott sors után a szegedi egyetemen talált ismét megbecsülésre. Számtalan értékes tanulmánya Keserű Bálint professzor segítségével jelenhetett meg, később az egyetem által gondozott hagyatékból Sas Péter jóvoltából kerülhettek újabb monográfiái közkézre.

2. HEREPEI CSALÁD

2.1 Herepei István

„[...]nagy orátor, classicus míveltségü és Ároni családfő volt. Gyermekkeit egy darabig maga tanította, kik tőle örökölték a nagy szónoki tehetséget.” - írja róla Kálmán Farkas az *Uj Magyar Athenás* oldalain.⁸⁵¹

Herepei Istvánt a lelkész-dinasztia megalapítójaként tisztelik a források, családja évszázadokon keresztül szolgálta Erdélyt, befolyásolta munkájával vallási és művelődési életét. Példát mutatott leszármazottjainak a lelkipásztori pálya iránti elkötelezettségével. Az ő nyomdokait követték, amikor Erdély neves kollégiumaiban tanultak, majd a legmagasabb teológiai tanulmányok elvégzése után külföldi egyetemeken igyekeztek kiteljesíteni ismereteiket, hazatérve pedig papként és tanítóként tették közkinccsé tudásukat.

Az 1700-as évek közepén élt családfőről sokáig csak nagyon kevés adat volt elérhető. Nagy Iván neves magyar családokat felsorakoztató műve⁸⁵² mellett mindössze az ifjabb Herepei Gergely által szolgáltatott adatokat olvashatjuk az *Uj*

⁸⁵¹Kiss Károly, Szentkúti - Kálmán Farkas - Bierbrunner Gusztáv: *Uj Magyar Athenás*. Ujabbkori magyar protestáns egyházi írók életrajz-gyűjteménye. Budapest, Aigner, 1887. (Továbbiakban: *Uj Magyar Athenás* 1887.) 172.

⁸⁵²Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. 5-6. köt., H-K. Budapest, Helikon, 1987. (Továbbiakban Nagy Iván 1987.) 86.

*Magyar Athenásban*⁸⁵³, amely közlés alapjául szolgált a Szinnyei munkájában⁸⁵⁴ fellelhető cikknek is. Azonban ma már rendelkezésünkre áll egy átfogó tanulmány a lelkész életéről, amely az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltárban található Erdélyi Főkonzisztórium fennmaradt anyagából merít.⁸⁵⁵ A levéltár munkatársának, Ósz Sándor Előd kutatásaiból kiderül, hogy Herepei István születése 1715-re tehető. Továbbá a forrásul szolgált jegyzőkönyvben található az is, hogy „Stephanus Herepei de MagyarHerepe” formában használta nevét, utalva származására.⁸⁵⁶ Szülei kilétére vagy arra, hogy valójában Magyarherepén született volna, nem történik említés ebben vagy más iratban. Ósz feltételezése alapján elképzelhető, hogy az a Herepei Márton lehet István apja, aki 1702-ben iratkozott be a nagyenyedi kollégiumba, és 1712-1721-ig papként szolgált Magyarherepén.⁸⁵⁷

A család nevét adó település, Magyarherepe ma Romániához tartozik, és a Herepea nevet viseli. Dicsőszentmártontól 12 km-re nyugatra, Nagyenyedtől 40 km-re keletre fekszik. Egykor a nagyenyedi központú Alsó-Fehér megyéhez, most pedig a Maros megyéhez tartozó falu mára elnéptelenedett: míg az 1940-es évek végén ezernél is többen laktak itt, 2007-ben már csak kevesebb, mint 20 lelket számlált. A település és lakói történetéről egy átfogó tanulmány készül a Herepén is több évig szolgált, Molnár József Károly, nyugalmazott nagyváradai lelkipásztor gondozásában.⁸⁵⁸

István a nagyenyedi kollégium anyakönyvébe 1731-ben jegyezte be nevét.⁸⁵⁹ Kiváló tanuló volt, tógátusként oktatta az alsóbb éves diákokat, vezette a költészeti osztályt, majd 1740-ben a kollégium szászvárosi particulájában tölthetett el két évet rektorként.⁸⁶⁰ Azonban szászvárosi munkáját megszakította egy rövid időre: 1742.

⁸⁵³ Uj Magyar Athenás 1887. 172.

⁸⁵⁴ Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Budapest, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1977 (Továbbiakban: Szinnyei)

⁸⁵⁵ Ósz Sándor Előd: *Herepei István (1715-1780) és a Herepei lelkész-dinasztia indulása*. Református Szemle. 99. évf. 6. sz. (2006.) 736-754. (Továbbiakban: Ósz 2006) 737.

⁸⁵⁶ Uo. 737.

⁸⁵⁷ Uo. 737.

⁸⁵⁸ *Élő lelkek holt vidéke*. Brassói Lapok (2007. 05. 11.)

<<http://www.brasso.ro/blapok.php?id=6458&cat=VG9sbA>==> [2012. 04. 16.]

⁸⁵⁹ Jakó Zsigmond - Juhász István: *Nagyenyedi diákok : 1662-1848*. Hatházy Ferenc (szerk.). Bukarest, Kriterion, 1979. (Továbbiakban Jakó-Juhász 1979.) 147.

⁸⁶⁰ Ósz 2006. 738.

szeptember 10-én a harderwijki egyetemre iratkozott be teológus hallgatóként, ahol a két éves németalföldi peregrinációja alatt legalább egy évet töltött el.⁸⁶¹

A holland egyetemen Gerhardus Ten Cate és Bernard Sebastian Cremer professzorok óráit hallgathatta. Az utóbbi nagy hatással volt Herepeire, disputációját a prófétai hittudomány és a bibliai kortörténet oktatójának segítségével és annak szellemiségét követve írta. Herepei „vitájában” coccejánusi elveket képviselve magyaráz bibliai verseket, amelyeket rabbinisztikus-talmudista írásmagyarázati módszerek segítségével elemez.⁸⁶²

A nyomtatásban is megjelent disputáció eddig nem szerepelt a Nemzeti Bibliográfiában, Ősz Sándor Előd és munkatársai találtak rá egyik példányára a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Központi Egyetemi Könyvtárának (BBTE KEK) Különgyűjtemények Osztályán:

HEREPEI, Stephanus: Aenigma X. De hebraeorum Tzitzith et Gedilim in loca Num 15, 37-40 et Deut 22,12. Harderovici, apud Joannem Moojen. 1743. 278 p.

BBTE KEK 79706⁸⁶³

Az értekezés ajánlásában szereplő patrónusok között szászvárosi és nagyenyedi méltóságok szerepelnek, úgymint báró Bartsai Gergely, báró Nalátsi László és gróf Bethlen László.⁸⁶⁴

Miután 1744-ben Herepei István hazatért, pappá szentelték, és még öt évig folytatta Szászvároson rektori munkáját, mikor a magyarigeni hitközösség meghívta lelkésznek. Azonban a helyiek döntését megmásították az egyházmegye vezetői, és csak pár év elteltével, 1751-ben Alpestesen kapott gyülekezetet. Ebből az állásából is el akarták mozdítani, de a település lakói ragaszkodtak személyéhez, s kivívták, hogy maradhasson. 1755-ben megválasztották Hunyad-Zaránd egyházmegye jegyzőjévé, majd meghívták a megye akkori legjelentősebbnek tartott közösségének, Lozsád 650 reformátusának lelki vezetésére.⁸⁶⁵

⁸⁶¹ Szabó Miklós – Szögi László: Erdélyi peregrinusok: erdélyi diákok európai egyetemeken 1701-1849. Marosvásárhely, Mentor, 1998. (Továbbiakban Szabó-Szögi 1998.) 219.

⁸⁶² Ősz 2006. 738.

⁸⁶³ Uo. 738.

⁸⁶⁴ Uo. 738.

⁸⁶⁵ Uo. 741., 743., 744.

Lozsádi évei kezdetben békességben teltek, legalább öt gyermeke született Jéri (vagy Jári) Évától, két lány és három fiú (Ádám, János és László), akiknek tanításáról maga gondoskodott.⁸⁶⁶ Hosszú éveken keresztül jó viszonyt ápolt a helyiekkel, majd fokozatosan mélyültek el az ellentétek a lelkész és a gyülekezet között (amihez a feleség ellenséges hozzáállása is hozzájárult). Kibékíthetlenné váltak a felek, ami rossz fényt vetett az egyházra is: volt olyan, aki nem volt hajlandó istentiszteletre járni, de még olyan is akadt, aki inkább áttért más vallásra. A botrányból csak egy kiút volt: az egyházmegyének át kellett helyeznie a lelkészt: 14 év lozsádi szolgálat után Herepei visszatért Alpestesre.

1766-tól 1780-ban bekövetkezett haláláig tisztességgel elvégezte papi és jegyzői kötelességeit, erről tanúskodik a „Szent Visitatio” által készített jegyzőkönyv is, amelyből kiderül, hogy a lelkész jó viszonyt ápolt híveivel. Itt tartózkodása alatt nősülhetett meg újra, mert az 1773-ban keletkezett levéltári anyagban már Bonyhai Juditot tüntetik fel, mint Herepei István felesége. 1771-ben pedig az egyházmegye esperesi tisztséggel is felruházta Herepei Istvánt, amelynek szintén élete végéig tett eleget.

Az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárában található meg a Hunyad-Zarándi Református Egyházmegye levéltári anyaga. A jegyzőkönyvek néhány éve jelentek meg nyomtatásban Buzogány Dezső és Ósz Sándor Előd jóvoltából. A kataszter alapján 1772-ben a „Szent Visitatio” alpestesi látogatásakor (I/3. 49-51.) a következőket jegyezte fel: „Tiszteletes esperest Herepei István uram őkegyelme ellen semmi panasz fel nem adatik, de őkegyelme sem panaszol halgatói ellen, mivelhogy mind az isteni tiszteletet, mind az Úr vacsoráját híven gyakorolják. Hanem a parochia körül lévő kertek nagy részének romlását említvén, ígéré a nemes ekklézsia, hogy minél hamerőbb illendőképpen felépítteti, mely mint szükséges dolog injugáltatik is a Szent Visitatio által.”⁸⁶⁷

Korábban Herepei István halálának időpontja körül is csak találgatások voltak. Az 1780. április 16-ai vizitációs feljegyzések viszont rögzítették: „Szomorúan

⁸⁶⁶ Uo. 745. - Uj Magyar Athenás 1887. 172.

⁸⁶⁷ *A hunyad-zarándi református egyházközségek történeti katasztere*. Buzogány Dezső - Ósz Sándor Előd (szerk.): I. 1686-1807 : Algyógy - Haró. 1. köt. (Erdélyi Református Egyháztörténeti adatok ; 2/1.). Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 2003 (Továbbiakban: Hunyad-zarándi kataszter 2003.) 96.

kéntelenítettett emlékezni [...] a Szent Visitatio néhai tiszteletes áldott emlékezetű esperestyinek, Herepei István uramnak ezen eklézsiában esett hirtelen és véletlen haláláról [...]”⁸⁶⁸

Herepei István könyveiről egyelőre nem tudunk sokat, egyedül Jakó Zsigmond tesz egy rövid említést, miszerint 1771-ben elárverezték a könyveit, melyekből a Kolozsvári Református Kollégium is vásárolt. Forrásként egy régi kollégiumi jelzetet ad meg.⁸⁶⁹ Ugyan a gyűjteményt államosították, és ma a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Könyvtárában található, viszont régi jelzeteiket megtartották, így ma is visszakereshető az azonosítószám.

Az adott jelzet alatt John Lightfoot, angol pap két kötetes műve található, melynek első kötetét 1733-ban Christoph Hekel, másodikat 1742-ben Friedrich Hekel nyomtatta Drezdában és Lipcsében. A köteteket Christian Schöttgen fordította. Herepei disputációjának témájából kiindulva, beleillik olvasmányai közé, mivel Lightfoot a rabbiniztikus iskola követője volt. A mű megjelenési ideje is arra enged következtetni, hogy harderwijki tartózkodása alatt tett szert rá Herepei, valószínűleg felhasználta értekezésének megírásához is.

Nem szerepelnek Herepei által készített tulajdonosi bejegyzések egyik kötetben sem, egyedül a kollégium által, a kötéstábla belső oldalára írt latin szövegből derül ki, hogy egykor Herepei István tulajdonába tartozott a könyv: „Bibliotheca Ill. Coll. Ref. Claudiopolitani accessit Ao 1771 Diebus Junii ex Bibliotheca S. Herepei cum altero volumine Comp. Dr 5.30”. Ez a latin nyelvű írás viszont nem utal aukcióra, vagy más vásárlással kapcsolatos körülményre, az áron kívül annyit tudunk meg, hogy egy másik kötetet vásárolták meg, vagyis mindkét kötetét megvették.

Jakó Zsigmond állításával kapcsolatban felmerül egy másik kérdés is az aukció mellett: ha valóban sor került árverésre, miért adták el a lelkész könyveit kilenc évvel halála előtt? Talán valaki megbetegedett a családban? Súlyos veszteségek érték őket valamilyen katasztrófa miatt, például tűzeset vagy árvíz?

⁸⁶⁸ Hunyad-zarándi kataszter 2003. 102.

⁸⁶⁹ Jakó Zsigmond: *Az erdélyi magyar antikvár könyvkereskedelem kezdeteiről*. In: Művelődési törekvések a korai újkorban. Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére. Szerk. Balázs Mihály et al., (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 35.). Szeged, JATE Régi Magyar Irodalom Tanszéke, 1997. 219-229. (Továbbiakban Jakó 1997) 225.

Mindenképpen komoly okról lehet szó, ha ilyen értékes darabokról mondott le, mint ez a díszes pergamenkötésű példány. A jegyzőkönyvekben található bejegyzések viszont nem utalnak hirtelen szerencsétlenségre, bajra, ami indokoltá tenné, hogy halála előtt megváljon drága könyveitől.⁸⁷⁰

2.2 Herepei Ádám

Herepei István legidősebb fia, Ádám 1756. február 22-én született Lozsádon. Négy évig a szászvárosi iskola diákja volt, mielőtt 1768-ban Nagyenyeden megkezdte volna tanulmányait. Az enyedi kollégium anyakönyvébe 1772-ben írta be nevét, mint tógátus diák⁸⁷¹, és 25 éves koráig tanult és tanított az intézményben.⁸⁷²

Külföldi tanulmányútját 1782-ben kezdte meg, Szinnyeinél azt olvashatjuk, hogy először Bázélbe ment, majd Genfbe, ahol három évet töltött el, és mielőtt befejezte volna útját 1785-ben, még egy évig a marburgi egyetem hallgatója volt⁸⁷³, azonban ha Zoványinál pontosan szerepel, akkor Herepei Ádám 1783. november 26-án subscribált a marburgi egyetemen.⁸⁷⁴, de abban már megegyeznek a források, hogy 1785-ben hazatérve elvállalta Alsó-Fejérmegye főispánjának, báró Kemény Simon gyermekeinek nevelését, akiket külföldi egyetemjárásukra is elkísért.⁸⁷⁵ 1788-ban a marburgi, 1789-ben pedig a genfi egyetemeket látogatták meg, és valószínűleg Bázélbe is eljutottak.⁸⁷⁶

1790-ben tért vissza Nagyenyedre, ettől kezdve haláláig, 1814-ig történelmet, költészetet és klasszikus irodalmat tanított a kollégiumban. Tanítványai közé tartozott Kőrösi Csoma Sándor, akinek ázsiai útjához hozzájárult tanára ösztönzése is.⁸⁷⁷ A tanítás mellett mindig felkérték jelentősebb személyek temetési búcsúztatójának megírására, kedvelt szónok volt az enyediek körében.

⁸⁷⁰ Hunyad-zarándi kataszter 2003. 96. p.

⁸⁷¹ Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*.

<<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3>> [2012. 04. 16.] (Továbbiakban Zoványi)

⁸⁷² Uj Magyar Athenás 1887. 172.

⁸⁷³ Szinnyei

⁸⁷⁴ Zoványi

⁸⁷⁵ Szinnyei

⁸⁷⁶ Szabó – Szögi 1998. 218.

⁸⁷⁷ Bethlen Gábor Kollégium honlapja. Kollégiumunk nagyjai.

<<http://www.bethlengabor.ro/files/kollegiumunk%20nagyjai.htm>> [2012. 04. 16.]

Hosszú hagyományokra tekint vissza a temetések lebonyolításának helyes menete. Főként arisztokrata körökre volt jellemző, hogy a szomorú alkalom protokoll eseménynek is számított, és megszervezése akár hónapokig is eltarthatott. A társadalmi státusz meghatározója volt a minél nagyobb pompával és felhajtással járó gyászünnepség, még inkább, ha a kor legjelentősebb személyei gyűltek össze, hogy elkísérjék a halottat utolsó útjára.⁸⁷⁸

Az alkalom nélkülözhetetlen kellékei voltak a halotti charták, családi címerek, építáfiumok és zászlók. A halottra legszebb ruháit öltötték, és legkedvesebb tárgyaival hantolták el. Finom kelmékkel díszítették fel a ravatalt és a koporsót, az sem volt ritka, hogy ezek fölé baldachint emeltek.⁸⁷⁹

Természetesen elengedhetetlen volt a korban, hogy egy tehetősebb személy végtisztességén éneklő diákokat fogadjanak fel, és nem utolsó sorban a legkiválóbb szónokot vagy szónokokat, akik a megemlékezésen a magasba magasztalták az elhunytat.⁸⁸⁰

Szokás szerint a bibliai részletet az oratio követte, amely erkölcsi vagy filozófiai elmélkedés volt, a megboldogult életére szabva, kiemelve annak legjelentősebb cselekedeteit és nagyszerű erényeit. Az elhunyt emlékének adózva rendszerint kinyomtatták a szertartáson elhangzott búcsúbeszédeket.⁸⁸¹

Herepei Gergely szerint édesapja nagybátyja számos kéziratot és nyomtatásban is megjelent halotti és egyéb beszédét a nagyenyedi kollégium őrizte.⁸⁸² Ezek ma már nem találhatók meg az intézmény gyűjteményében, valószínűleg az évek során áldozatul estek a kollégiumot súlytó szerencsétlenségeknek, pusztításoknak.

Herepei Ádámot 1814 szeptemberében bekövetkezett halálakor a kor másik híres szónoka, Hegedüs Sámuel és egyik tanítványa, Baczkamadarasi Kis József búcsúztatták.⁸⁸³ Könyveiről nem maradtak fenn feljegyzések.

⁸⁷⁸ Kovács Kiss Gyöngy: *Megidézett múlt. Tanulmányok, forrásközlések.* Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, Korunk, 2009. (Továbbiakban Kovács Kiss 2009.) 193.

⁸⁷⁹ Uo. 193.

⁸⁸⁰ Uo. 194.

⁸⁸¹ Szász Károly: *Gyászbeszéd Herepei Károly felett.* Akadémiai Értesítő, Budapest, MTA, 1871. 296-303. (Továbbiakban Szász 1871.) 298.

⁸⁸² Uo. 298.

⁸⁸³ Uj Magyar Athenás 1887. 172.

2.3 Herepei János

Az erdélyi református szónoklattan megújítójaként tisztelik Herepei István másodszülött fiát, aki Lozsádon, 1763. július 3-án látta meg a napvilágot. 1780-ban subscribált Nagyenyeden,⁸⁸⁴ majd kollégiumi tanulmányai végeztével, 1789-ben megkezdte külföldi egyetemjárását. Két éves útja során egy évet Göttingenben töltött, ahol 1790. október 19-én írta be nevét az egyetem matriculájába, a többi hely viszont ismeretlen.⁸⁸⁵

Hazatérve Szászvárosban kezdett segédlelkészként szolgálni, és egy évvel később, 1793-ban szentelte fel a dévai zsinat⁸⁸⁶. 1796-ban Vízaknára költözött, és 1805-ig látta el kötelezettségeit a helyi hitközösség vezetőjeként. Vízaknai évei alatt többször hívták Kolozsvárra lelkésznek, de a helyi egyházközség nem engedélyezte, mígnem 1805-ben felkérték a Kolozsvári Református Kollégium teológia tanári posztjának betöltésére.⁸⁸⁷ 1809-1810-ben az igazgatói posztot is elvállalta. Utolsó éveiben segített a Főkonzisztórium újjászervezésében.⁸⁸⁸

Felesége Méhes Zsuzsanna volt, Méhes György, kollégiumi professzor és Incze Sára lánya, illetve Méhes Sámuel testvére. Két gyermekük született, Herepei Károly és Herepei Gergely, akik fiatalon, 10 és 5 évesen árván maradtak, nevelésükről anyai ági nagyanyjuk és nagybátyjuk gondoskodott.⁸⁸⁹

1812. május 9-én bekövetkezett haláláig tanított a kollégiumban, és mellette rendszeresen vállalta gyászszerartások végzését, ünnepi beszédek írását is, apósa, Méhes György búcsúztatóját is ő végezte 1809-ben.⁸⁹⁰

Herepei János híres szónok volt, és ugyan gyenge egészsége miatt nem akart elvállalni minden búcsúztatót és alkalmi beszédet, a kolozsváriak ragaszkodtak hozzá, hogy minden nevezetesebb eseményt ő vezessen le. Unokája, Herepei Gergely visszaemlékezése szerint volt olyan temetés, amely annyira elérzékenyítette a hallgatóságot, hogy egy doboz aranyat gyűjtöttek össze a lelkész számára, hogy

⁸⁸⁴Szabó-Szögi 1998. 219.

⁸⁸⁵Uo. 219.

⁸⁸⁶Uo. 219.

⁸⁸⁷Szinnyei

⁸⁸⁸Török István: *A kolozsvári ev. ref. collegium története*. 1-3. köt. Kolozsvár, Kiadja a Collegium előljárósága, 1905. (Továbbiakban Török 1905.) II. köt. 127-129.

⁸⁸⁹Szinnyei

⁸⁹⁰Zoványi

kifejezzék hálájukat. Beszédeit rendszerint kinyomtatták, vagy kéziratos formában terjesztették.⁸⁹¹

Az erdélyi vallásos retorika megújítójaként tartják számon. Kezdeményezte a régi, elavult módszerek elhagyását, és mind szerkezetileg, mind tartalmilag igyekezett egyszerű és tiszta mondatszerkezeteivel kapcsolatot teremteni hallgatóival. Ellenezte a héber szertartásokra visszavezethető „éneklő” előadásmódot, ahol a szavakat hosszan elnyújtották, végüket hol le-, hol felvitték, hogy ezzel teremtsék meg a szertartás szakrális hangulatát. Nem támogatta a többszörösen összetett, mély filozofálásba fulladó mondatokat, inkább könnyen érthető biblikus képeket alkalmazott, kerülve a korábban igen népszerű kifejezéseket és hasonlatokat, mint „Jézus, a lelki szemétdombunkon kaparászó kakas”. Megindító beszédeit nem szentimentális áradozás jellemezte, közvetlen, őszinte hangvételével új korszakot teremtett az egyházi szónoklattanban, és a hittudományok oktatójaként tanítványai révén egész Erdélyben elterjedtek módszerei.⁸⁹²

Olyan arisztokraták és köztiszteltben álló értelmiségiek búcsúztatóját írta, mint gróf Kendeffi János és neje, gróf Teleki Polixena, gróf Bethlen László neje, báró Bánffy Klára, báró Radák Ádám és Rhédei Mihályné báró Bánffy Terézia. A temetési szónoklatok mellett alkalmi beszédeket is készített, 1807-ben Bethlen László Hunyad megyei főispáni hivatalának beiktatása alkalmából Herepei János írta az egyik köszöntőt.⁸⁹³

2.4 Herepei László

Az improvizálás nagymestereként emlékeznek vissza a források Herepei Ádám és János fivérére. Talán nem élt példamutató, feddhetetlen életet, azonban szónoki tehetségét senki sem vonhatta kétségbe. Ellenségei mégis megkeserítették életét, mindenáron véget akartak vetni lelkeszi pályájának.⁸⁹⁴

⁸⁹¹ Uj Magyar Athenás 1887. 173.

⁸⁹² Uo. 173.

⁸⁹³ Szinnyei

⁸⁹⁴ Uj Magyar Athenás 1887. 174.

Herepei László 1766-ban Lozsádon született. 1783-ban iratkozott be Nagyenyeden,⁸⁹⁵ és a kollégium elvégzése után külföldi útra ment, követve a családi hagyományokat. Teológus hallgatóként írta alá a leideni egyetem anyakönyvét 1793. október 22-én, 24 éves korában.⁸⁹⁶ Ha pontosan ismerjük a születési dátumát, ekkor 27 évesnek kellett lennie, felmerül a kérdés, hogy valamelyik dátum hibás, vagy egy másik személyről van-e szó, nem Herepei István fiáról?

1796-ban Szászvárosba hívták káplánnak⁸⁹⁷, ahol az emberek csodájára jártak a lelkész szónoki tehetségének. Ha beszédet kellett mondania mindig improvizált, sosem készült előre megírt szöveggel. Állítólag olyannyira kerülte a tollat és a tintát, hogy még a nevét is lusta volt leírni.⁸⁹⁸ Mindezek ellenére hallgatóságát mindig magával tudta ragadni, odaadással hallgatták szavait. Olyan mesterien űzte a rögtönzést, hogy a hívek közül jó páran nem is hitték el, hogy nem dolgozta ki előre szövegeit, ezért egyszer próbára tették. Az *Uj Magyar Athenás*ban egy rövid anekdotát olvashatunk arról, ahogy Herepei László a gyülekezetre bízta a következő istentisztelet példabeszédének témáját. Megállapodnak, hogy a lelképásztor majd csak a prédikáció megkezdésekor nézheti meg a szószerkekre kikészített lapon szereplő számokat, amelyek a Biblia megadott részére utalnak. Azonban a furfangos nyáj, úgy dönt, hogy megtréfálja lelki vezetőjét, és csak egy üres lapot készítenek ki számára. A lelkész meglepődik ugyan egy pillanatra, de egyáltalán nem jön zavarba, már kezdi is aznapi tanítását a teremtésről, hogy hogyan teremtette Isten a semmiből a világot. A szentbeszéd után a hívek lenyűgözve távoztak.⁸⁹⁹

Hiába hallgatta a gyülekezet többsége Herepei László prédikációit ámulattal, nem mindenkinek nyerte el a tetszését, hogy a lelkész készületlenül tartja meg az istentiszteleteket. Rosszakarói panaszt tettek rá a királyi kormányzók előtt. Ateista tanok terjesztésével és az uralkodó elleni lázítással vádolták. Vizsgálatot indítottak ellene, és 1799. június 27-én felfüggesztették hivatalából. Miután kegyelmet nyert,

⁸⁹⁵Kurta József: Isten igéjének szolgálói. Lelkészi életpályák a Szatmárnémeti Református Egyházközösség történetében. Kolozsvár, Exit, 2009. (Továbbiakban Kurta 2009.) 185.

⁸⁹⁶Szabó – Szögi 1998. 219.

⁸⁹⁷Uj Magyar Athenás 1887. 174.

⁸⁹⁸Uo. 174.

⁸⁹⁹Uo. 174.

Kolozsváron szolgált, de rövid időn belül ismét megvádolták, így 1801-ben otthagyta Kolozsvárt, és Szatmárnémetiben vállalt szolgálatot.

Ugyan ritka szónoki tehetséggel volt megáldva, és senki sem tudta felülmúlni kortársai közül rögtönzéseit, azonban ellenségeinek folytonos üldözése lehetetlenné tette életét, egyre inkább a bor és a botrányok vették át a főszerepet életében. Már Kolozsváron sem tolerálták, hogy nem egy lelkésztől elvárt módon éli életét, de Szatmáron is csak nagyon nehezen viselték el, hogy szégyenteljes viselkedése mellett még feltételeket is szabott, nem végezte el kötelezettségeit és lelkészi irataival is gondok voltak. A sok probléma után véglegesen nem is foglalhatta el hivatalát. Teljesen elszegényedett, egy helyi asszony fogadta be, és fiatalon, 35 évesen halt meg Szatmárnémetiben.⁹⁰⁰

Nem ismerünk tőle fennmaradt műveket, talán nem is meglepő, hiszen nem állt precíz ember hírében, beszédeit sem írta le soha. Könyvei minden bizonnyal voltak, legalább iskolai elvégzésekor, még pályája legelején, de örökül már nem hagyhatta senkire sem őket, nincstelenül halt meg. Az is kétséges, hogy voltak örökösei. Csak egyetlen forrás említi meg feleségét, Nagy Iván szerint Herman I. volt a neve, de gyermekekről már nem ír.⁹⁰¹

Testvéreivel egy új korszakot kezdtek az erdélyi református homiletikában, azon belül is főleg a halotti beszédek területén. Sokan elsajátították technikájukat, köztük a következő Herepei generáció is méltó módon jeleskedett.

2.5 Herepei Károly

Herepei Jánosnak két gyermeke született Méhes Zsuzsannától, Vízaknán Károly, Kolozsváron pedig Gergely. A források egybehangzóan 1802. február 24-ét⁹⁰² jelölik meg Károly születési dátumának, kivéve egy 1942-ben a Protestáns Szemlében megjelent cikket. A szerző, Nagy Géza megemlíti, hogy Herepei János (1891-1970) a Kolozsvári Református Egyházközség anyakönyvében más adatot talált, amely

⁹⁰⁰ Kurta 2009. 185.

⁹⁰¹ Nagy Iván 1987. 86.

⁹⁰² Szinnyei, vö. Zoványi, vö. Szabó-Szögi 1998. 219., vö. Uj Magyar Athenás 1887. 174.

szerint Herepei Károly 1799. szeptemberében látta meg a napvilágot⁹⁰³. Mivel pontos hivatkozás nem szerepel sem Herepei János munkájára, sem pedig az anyakönyvre, ellenben a többi forrás között kortársak, közeli barátok visszaemlékezéseit is megtalálhatjuk, ezért most az 1802-es dátumhoz igazodunk.

A szülők hirtelen halála miatt korán megárvult Károly és Gergely gyámságát nagyanyjuk, Méhes György özvegye, Incze Sára és a Herepei fivérek nagybátyja, Méhes Sámuel vállalták magukra, gondoskodva nevelésükről, oktatásukról és helyes pályaválasztásukról.⁹⁰⁴

Károly 1822-ben végzett a kolozsvári kollégiumban, ahol bölcseletet tanult, azonban leginkább a bányászat és a mérnöki pálya vonzotta. Úgy tervezte, hogy Pesten vagy Selmecebányán folytatja tanulmányait, már el is kezdte megszervezni útját, amikor apja emlékét híven őrző ismerősök, befolyásos személyek rábeszéltek, hogy inkább kövesse a családi hagyományokat, és szolgálja a közösség javát örökségével, szónoki tehetségével. Az akkori szokásoknak megfelelően teljesítette az összes főiskolai vizsgát, amelyek külföldi útja megkezdéséhez voltak szükségesek. 1823-ban bejárta Kolozsvár, Nagyenyed és Marosvásárhely főtanodáit, és mindenhol kiváló eredményekkel tért vissza.⁹⁰⁵

Bécsbe indult, hogy kérvényezze útlevelét Nyugat-Európába, de mint a korban mindenkiét, politikai okok miatt az övét is elutasították. Kénytelen volt egy évet Bécsben tölteni, ahol a teológiai tanulmányok mellett természettudományok iránti érdeklődésének is eleget tehetett, a bécsi műegyetem mérnöki karára 1824-ben iratkozott be.⁹⁰⁶ Jeles professzoroktól hallgatott fizikát, vegyészetet és természettani órákat, mint Scholz, Meiszner és Neumann.⁹⁰⁷ Ezen tanárok ajánlásának és kiemelkedő tanulmányi teljesítményének köszönhető, hogy mégis kivételt tettek vele és engedélyezték külföldi útját. Eredetileg Göttingenbe készült, de pontos

⁹⁰³Nagy Géza: *A Herepeiek belmissziós törekvései*. Protestáns Szemle, Budapest, 1942. LI. évf. 9. sz. 262-272 (Továbbiakban Nagy Géza 1942) 267.

⁹⁰⁴ Uj Magyar Athenás 1887. 174.

⁹⁰⁵ Szinnyei

⁹⁰⁶ Szabó-Szőgi 1998. 218.

⁹⁰⁷ Uj Magyar Athenás 1887. 174.

adatok nem maradtak fent arról, hogy mely egyetemeket látogatta meg féléves kint tartózkodása alatt.⁹⁰⁸

Mikor hazatért 1825-ben, kolozsvári papnak választották, és még ebben az évben felszentelte a szászrégeni zsinat, annak ellenére, hogy nem töltötte még be az előírt kort.⁹⁰⁹ 1829-ben megházasodott, lelkész társa, Krizbay D. Elek lányát vette feleségül, Katát.⁹¹⁰ Szász Károly, aki rendszeres vendége volt a Herepei-háznak, népes családról számol be emlékbeszédében. Nagy Iván műve alapján három fiát név szerint ismerjük, ezek Károly, Ödön és Géza voltak.⁹¹¹

Istentiszteletei mindig megtöltötték a házat, az emberek igyekeztek előre megtudni, Kolozsvár két református temploma közül melyikben fog prédikálni, és az sem volt ritka jelenség, hogy miatta más felekezetűek is a kálvinista templomot választották. A külső magyar-utcai fatemplom igen kicsi volt, a későn érkezők már nem fértek be, ez azonban nem riasztotta el őket attól, hogy végighallgassák a prédikációt, mivel kint is jól érthető volt Herepei erős hangja.⁹¹² Minden ünnepi alkalomkor, jeles személyek temetésekor felkérték szereplésre, olyannyira népszerű volt, hogy példátlan módon unitárius és lutheránus gyászszertartások végzését is engedélyezték neki.⁹¹³

Öblös, tiszta hangja a legnagyobb templomot is betöltötte, a ház minden pontján érthető volt beszéde. Őszinte, természetes prédikációit kidolgozta, de ha elfogta a hév, improvizált.⁹¹⁴ „[...] nem ritkán megtörtént, hogy egész hallgatósága (férfiak és nők) önmagával együtt könyekre fakadott; míg a másik perczben játszi humora mosolyt varázsolt a még könyektől nedves arczokra.”⁹¹⁵

Nagyanyjuk temetését fivérével, Gergellyel végezték 1839-ben. Incze Sárát mindig büszkeséggel töltötte el unokái tehetsége és műveltsége, sosem hagyta ki istentiszteleteiket, beszédeiket, ezért azt kívánta, hogy a Herepei testvérek írják meg búcsúztatóját. A fivéreket fiatal koruk óta nevelte nagyanyjuk, közel állt hozzájuk,

⁹⁰⁸ Zoványi

⁹⁰⁹ Szász 1871. 299.

⁹¹⁰ *Herepei Károly*. Vasárnapi Ujság, Pest, XIII. évf. 38. sz. (1866. szeptember 23.) 453-454. (Továbbiakban Vasárnapi Ujság 1866.) 453.

⁹¹¹ Nagy Iván 1987. 86.– Szász 1871. 299.

⁹¹² Szász 1871. 299.

⁹¹³ Uj Magyar Athenás 1887. 174.

⁹¹⁴ Vasárnapi Ujság 1866. 454.

talán azért is, mert fia, Sámuel nem hagyott utódokat maga után (feleségei korán meghaltak, összesen négyszer nősült).⁹¹⁶

Károly az egyházi főtanács döntése alapján 1834 augusztusától a kolozsvári kollégium filozófia tanszékének oktatójaként bölcseleti, földrajz és német nyelvórákat tartott.⁹¹⁷ Kolozsvári éve alatt szenvedélyének hódolva természettudományi cikkeket írt a kolozsvári Hetilap című folyóiratba.⁹¹⁸ Nagybátyjának is segített az Erdélyi Hiradó és a Nemzeti Társalkodó szerkesztésében.⁹¹⁹

Nemcsak az egyházi feladatok elvégzésével és tanítással szolgálta a közösség javát, Herepei titkárként segítette a Kolozsvári Nőegyletet, vasárnapi szónoklataiban mindig ösztönözte a tehetősebb hívek adakozását a jó ügy érdekében, például új iskola alapítására vagy a külső-magyar utcai fatemplom helyére egy tágasabb és korszerűbb építésére.⁹²⁰ Beszédei annyira megindították a gyülekezetet, hogy „a mágnás asszonyok letépték ékszereiket s a perselybe dobták.”⁹²¹

Herepei Károly csupán egy évet töltött a kolozsvári intézményben, amikor áthelyezték a nagyenyedi kollégiumba.⁹²² Enyeden egyháztörténetet és gyakorlati teológiát tanított, és több, mint három évig az iskola igazgatói posztját is betöltötte. Rektorként az ő feladata volt az okleveleket és fontos iratokat őrző levéltár felügyelete is.⁹²³ Szabadidejében összegyűjtötte és rendszerezte a kollégium múltját rejtő dokumentumokat, és korábbi munkák felhasználásával együtt megírta az iskola történetét. A kollégium diákjai számára készítette a főtanoda rövid, a forrásokat és még megmaradt emlékeket egy kötetbe tömörítő művet, a fennmaradt hivatalos okiratok, levelezések, számadás- és jegyzőkönyvek átvizsgálásával.

⁹¹⁵ Szász 1871. 300.

⁹¹⁶ Uj Magyar Athenás 1887. 174.

⁹¹⁷ Török 1905. II. köt. 304.

⁹¹⁸ Szinnyei

⁹¹⁹ Uo.

⁹²⁰ Gaal György: *Magyarok utcája: A kolozsvári egykori Bel- és Külmagyar utcákterkei, házai, lakói.*

Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1995 <<http://mek.niif.hu/02800/02808/html/index.htm>> [2012. 04. 16.]

⁹²¹ Ravasz László: "Az emberélet utjának felén". *Beszédek, cikkek, előadások.* Budapest, "Az út", Minerva, 1924. (Továbbiakban Ravasz 1924.) 118.

⁹²² Uj Magyar Athenás 1887. 174.

⁹²³ Uo. 174.

A kézirat sosem került kinyomtatásra, viszont ma is megtalálható az intézmény könyvtárában. Ahogy ő is írja az előszóban, a mű befejezetlen maradt, sok veszteség érte a gyűjteményt, sok irat megsemmisült. Herepei munkáját korábbi igazgatók, jeles tudósok előzték meg: iskolai jegyzőkönyv, amelybe utoljára Vásárhelyi Tőke István rektor készített bejegyzéseket száz évvel Herepei előtt, Inczedy József egykori főkurátor, Pápai Páriz Ferenc és Szigeti Gyula István a kollégium professzorai. Benkő József *Transsylvania*, Bod Péter *Hazai egyház története* című munkáikban megemlékeznek a Nagyenyedi Református Kollégiumról is, ugyan nem minden adat pontos bennük, azért az írások nagy része olyan okiratokat használt fel, amelyek mára már megsemmisültek.

Herepei Károly, 'A Nagy-Enyedi Fő-iskola története' című, 1840-es keltezésű művének bevezető gondolatai:

„A nagy-enyedi fő-iskolai levéltárában, mely mint Rectornak három évnél tovább állott örködesem alatt, több becses irományok es régi levelek közte találtatik egy jegyzőkönyv ezen cím alatt: Protoeollum Rerum Memorabilium. Illustr. Collegii Alb. N. Enyedensis. Iussu In. peciorum adornatum Anno MDCCXXXVIII. Szerzője ez igen becses munkának Vásárhelyi Tőke István, az iskola' akkori Rectora, ki erre az adatokat részint az iskola' egyik halhatatlan érdemü Föcuratora B. Inczedi Józsefnek, részint széles tudományu professorok Pápai Páriz Ferencz-nek és Szigeti Gyula Istvánnak jegyzeteiből meritve velős rövidséggel és jó rendbe füzve, ez annyi tekintetben nevezete, iskolának történeteit a maga idejeig behozta. És már ez egyetlenegy eredeti kutfeje a nagy-enyedi iskola történeteinek, mert a miket e tévegyban a hazai nevezetességek' két nagy buvári Benkő József a maga Transilvaniajában és Bod Péter fájdalom még mind csak kéziratban elzárva heverő Hazai Egyházi Történeteiben az enyedi iskoláról irtak, csak-nem egészen ez öreg jegyzőkönyvből meritvék. Köszönet azért az akkori előljáróknak, hogy gondosságukat e későbbre kipotolhatlan munka' készítettésére kiterjesztették; köszönet az érdemes szerzőnek, hogy a drága emlékeket a felejdékenység tengeréből kiragadva a háládatos maradéknak átadta. Híven is őrzették e becses kincset következői, de fájdalom! Csak is őrzették, s annyi idő lefolyta után most is csak azon pontocska rekeszti-bé a munkát, mely ezelőtt 100. évvel a Vasárhelyi T. István' tollából kicseppent.

Őrzettem én is e könyvet s már közeledék a várt idő, melyben a levéltárt ujonnan kinevezett Felügyelőjének átadandó valék, midőn a számadási előkészületek közt még egyszer forgatva a régi leveleket, a nevezett öreg jegyzőkönynek következő sorai: ad perpetuam gratue posteritj memoriam ... porro quoque continuanda, hatósabban mint valaha azelőtt szólottak lelkemhez, s úgy tetszett, mintha egy ősapának

lelke vizatérve 100. éves sírjából intene, hogy a köz-anya' szent emlékét jobban megbecsüljük. És e pillanatban fogantatott lelkemben az elkezdett munka' tovább folytatásának s lehető kiegészítésének erős feltétele. Hozá fogtam azért s miket a levéltárban található hivatalos levelezésekből jegyzőkönyvek számadások és egyéb elegyes tartalmu irományokból mint nevezetesebb s érdekesebb adatokat összegyűjthettem, híven feljegyezni s egy elrendelt munkába foglalni felügyelői utolsó kötelességemnek tartottam. Hogy pedig ez is vas ajtók és zárok megett felejdékenységre temetve ne heverjen, ezennel világ elébe közkézre bocsátom.

Csekély ugyan e kis munka s hiányos, még pedig kilenczvenkilencz ok közül egyikért azért, mert sok viszontagságokon átment iskolai levéltárunk maga is nagyon hiányos s huzamos időszakok vannak, melyekből csekély vagy épen semmi adatokat sem tud előmutatni. De ha egy háládatos gyermeknek drága és becses egy hajfürt is, mely egykor ősz anyjának érette izzadó homlokát árnyékozta, ha forró részvéttel és feszült figyelemmel olvassa vagy hallgatja még az apróságokat is, melyek elődeit érdekelték vagy azokkal csak távolabbi összeköttetésben voltak: úgy hiszem e hiányos ösmertetés is nem leend érdeketlen ajándék e haza' oly számos fiaira nézve, kik egykor ezen édes anya soha ki-nem-száradó keblén szívták a tudományok' édes tejét, éldelték a boldog gyermekkor és virágzó ifjuság' soha többé vissza-nem - térő, de örökre felejtethetlen, örömeit. És ezeknek, valamint ez iskola reményteljes jelen és jövőndő növendekének legyenek e rendek szentelve."

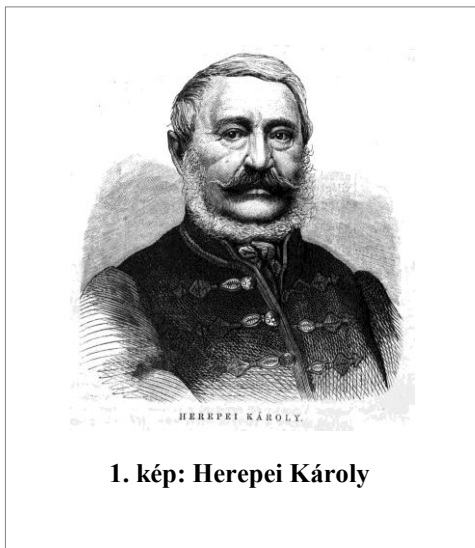
1838. szeptember 7-én a Magyar Tudós Társaság - 1840-től Magyar Tudományos Akadémia - levelező tagjául választotta Herepei Károlyt, először a filozófia, majd a történettudományi osztályba.

1841-ben, a vízaknai lelkész halálakor a gyülekezet megemlékezett Herepei János kívánságáról, s ennek szellemében fiát, Károlyt hívták meg a hitközösség vezetőjének. Ő bár Nagyenyeden is köztisztletnek örvendett, mégis inkább a csöndes, békés vidéki életre vágyott családjával, ahol visszatérhetett lelkipásztori hivatásához. Az egyházkerület prosenior címmel tisztelte meg.⁹²⁴ Még vízaknai évei alatt is felkeresték, ha Kolozsváron nagy ünnepséget rendeztek: 22 évig tartó építkezés után elkészült a Külső-Magyar utcában a ma kétágú templomként ismert istenháza, az avató ünnepségről Herepei beszéde sem hiányozhatott.

A szabadságharc után tartott egyik beszéde miatt fogdába zárták, majd pár nap elteltével elengedték.⁹²⁵

⁹²⁴Uj Magyar Athenás 1887. 174.

⁹²⁵Uo. 174.

1. kép: Herepei Károly

1871-ben nyugdíjaztatását kérte, ebben az évben, október 26-án halt meg.⁹²⁶

„Hogy beszéde, hangja mindvégig megtartá hatályát, egy szép mondás tanuskodik róla. A tudós Salamon József, egykor hittanár, később iskolatanácsos Szebenben, egy vizaknai embernek, ki templomuk orgonájának gyöngeségéről panaszkodott előtte így felelt: >>Mit akar barátom! nincs Erdély egy templomában is szebben szóló orgona, mint a vizaknaiban<< – s a bámulónak

megmondá, hogy Herepeiről beszélt.” Ezekkel a szavakkal búcsúztatta Szász Károly a Magyar Tudományos Akadémia 1871. november 27-ei ülésén Herepei Károlyt.⁹²⁷

2.6 Herepei Gergely

Herepei Károly testvére 1807. február 21-én született Kolozsváron és mindössze öt éves volt, amikor elveszítette szüleit. Nagyanyja és nagybátyja szigorú, de gondos nevelése mellett fivére nyomdokait követte, amikor a mérnöki pálya helyett a papi hivatást választotta, és életét a kolozsvári hitközösség szolgálatába állította.⁹²⁸

1827-ben végzett teológia szakon a kolozsvári kollégiumban, tanulmányait mégis műszaki ismeretek szerzésével folytatta Pesten. 1830-ban mérnöki oklevelet szerzett, majd otthagyta az egyetemet és hazatért. Désen segédpapként töltött el egy fél évet, mielőtt megkezdte volna peregrinációját. 1830-31-ben a göttingeni, majd a marburgi egyetemek teológia óráit hallgatta, előbbi intézmény anyakönyvébe 1830. december 21-én írta be nevét.⁹²⁹

A német egyetemekről visszatérve, 1832-ben pappá szentelte a dézsi zsinat, és mint rendes lelkész folytatta szolgálatát Désen. Három évvel később Kolozsvárra

⁹²⁶ Uo. 174.

⁹²⁷ Szász 1871. 303.

⁹²⁸ Nagy Géza 1942. 267.

⁹²⁹ Szabó-Szögi 1998. 218.

költözött, amikor a közösség kérésére meghívták testvére megürült posztjára.⁹³⁰ A családtól már megszokott módon, Herepei Gergely sem maradt el magas színvonalú műveltség, tudás és retorikai tehetség tekintetében rokonaitól.

Barthos Esztert vette el feleségül, akinek édesanyja felsőcsernátoni Bod Péter lánya volt.⁹³¹ Herepei Gergelynek három gyermekéről tudunk: Ottóról, Gergelyről és Ádámról. Ádámról nem ismertek, vagy nem maradtak fent adatok, az 1838-ban született legidősebb fiúról, Ottóról annyit tudunk, hogy már nagyon fiatalon költeményei jelentek meg olyan folyóiratokban, mint a *Vasárnapi Ujság*, és a *Nővilág*, később pedig a *Divatcsarnok*, a *Szigeti Album* és Győry Vilmos *Koszorúja*. Ottónak nem volt lehetősége kibontakoztatnia tehetségét, 19 évesen súlyosan megbetegedett és 1857. augusztus 11-én Pesten elhunyt.⁹³² Ifjabb Herepei Gergelynek köszönhetően folytatódott a család lelkészeinek munkássága Kolozsváron, ő volt a lelkész dinasztia utolsó tagja, aki az egyházi hivatást is gyakorolta.

A köztisztületnek örvendő lelkipásztort, idősebb Herepei Gergelyt 1852-ben megválasztották Kolozsvár első papjává. 1854-től pedig haláláig viselte a kolozsvári egyházmegye esperesi tisztségét.⁹³³ A kolozsvári gyülekezet vezetőjeként minden erejével azon volt, hogy javítson a hívek életminőségén, segítsen a rászorulókon, és arra bírta a közösséget, hogy ha közösen lépnek fel a nehéz időkben, akkor legyőzhetőek a legsúlyosabb bajok is.

Az 1800-as évek első felére jellemző jelentős mértékű urbanizáció Kolozsvárra is tömegeket vonzott, harminc év alatt megduplázódott a lakosság száma (ennek megfelelően a reformátusok is ötezerről tízezer főre gyarapodtak). Ilyen szintű népességnövekedésre társadalmilag, politikailag és gazdaságilag nem volt felkészülve a város: a társadalmi rétegek közötti szakadék még inkább elmélyült.⁹³⁴

1816-17-ben éhínség, 1830-31-ben kolerajárvány tizedelte az embereket, 1840-ben az árvízzel, 1847-ben pedig a drágasággal kellett megküzdeniük az helyieknek. A külső városrészekben nyomorban éltek a lakosok, nem volt pénzüik ételre, ruhára,

⁹³⁰Vasárnapi Ujság 1866. 453.

⁹³¹Sas Péter: *A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum elmenekített anyagának pusztulása 1945-ben.* Kolozsvár, 2006. 286 p. *Erdélyi Tudományos Füzetek* 258. sz. (Továbbiakban Sas 2006.) 7.

⁹³²Zoványi

⁹³³Zoványi

⁹³⁴Nagy Géza 1942. 263.

de legkevésbé gyermekeik iskoláztatására. Ingyenes népiskolákra, több diplomra és az adományok, egyházi adók szabályozására volt szükség ahhoz, hogy megfékezzék az állandó koldulást, tömeges bűncselekményeket, és a segítségnyújtás mellett helyreállítsák az emberek erkölcsi értékrendjét is.⁹³⁵

Gergely prédikációit használta fel arra, hogy ráébressze a tehetős híveket fényűző életmódjuk lemondására, nemtörődöm hozzáállásuk megváltoztatására, hiszen az ő segítségük szükséges a társadalmi problémák megoldására. A végső kiutat a közművelődésben látta, a nemzet felemelkedéséhez elengedhetetlen, hogy ne csak a kiváltságosak részesüljenek oktatásban, hanem a nép minden tagja.⁹³⁶

Halotti beszédein kívül megjelentek nyomtatásban adománygyűjtő prédikációi is, és fordításokat készített Incze Dániellel: 1852-ben németről Wolfahrt bibliamagyarázatát, 1856-ban pedig franciáról Polier katekizmusát fordították le Székely János segítségével.⁹³⁷

1859. július 4-én halt meg Kolozsváron.⁹³⁸ Helyét, pár év kihagyással, fia vette át a kolozsvári református parókián.

2.7 Herepei Gergely

Ifjabb Herepei Gergely 1844-ben született Kolozsváron, középiskolai éveit is itt, a teológiát viszont Nagyenyeden végezte.⁹³⁹

1869-től káplánként segítette a kolozsvári lelkész munkáját, majd 1871-ben Svájcba utazott, hogy két évig a zürichi egyetemet látogathassa. Mikor 1873-ban visszatért, megválasztották Kolozsvár rendes lelkészévé, később egyházmegyei jegyzői tisztséget is vállalt.⁹⁴⁰

Míg édesapja szorgalmazására mind szélesebb körben tették lehetővé a nehezebb sorsú gyerekek iskoláztatását, addig, többek között, ifjabb Herepei Gergelynek köszönhető az első

⁹³⁵Nagy Géza 1942. 263.

⁹³⁶Nagy Géza 1942. 270.

⁹³⁷Zoványi

⁹³⁸Uj Magyar Athenás. 1887. 177.

⁹³⁹Szinnyei

⁹⁴⁰Szinnyei

kolozsvári óvoda létrejötte.⁹⁴¹

Írásai megjelentek a *Protestáns Közlönyben* és a *Prédikátori Tárbán*, amelyet Szász Domokos és Szász Gerő szerkesztett.⁹⁴²

Herepei Gergelynek köszönhetően kerültek ki és láthatóak ma is a Farkas utcai templom falain a hatalmas értékeket képviselő nemesi epitáfiumok, a nemesi címerekkel ellátott halotti charták⁹⁴³, melyek között akadnak olyanok, amit az 1911-ben végzett kriptá feltárások során találtak meg.

A templombelső egészére kiterjedő restaurálás 1910-1913-ig zajlott. A főváros irányítása alatt végbement munkálatokban segített a kolozsvári székhelyű Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának munkatársai is Pósta Béla vezetésével, és természetesen részt vett a templom első papja is, de nem csak lehetővé tette a szakemberek munkáját, Herepei Gergely aktívan ki is vette részét a leletek feltárásában és a helyreállítási folyamatok döntéshozatalában.⁹⁴⁴

A padló kibontásával egymásra halmozott, több száz éves sírokat találtak, melyek közül a legkorábbiak még katolikus híveket őriztek. A nemes családok soraiból származó elhunytak kilétéről, ruházatáról, kegytárgyairól részletes feljegyzéseket tett a lelkész a következő címek megjelölésével: *A Belső Farkas utcai ev. ref. ódon templom, A belső templomban tudvalevő sírok és Sírok a templomban.*⁹⁴⁵ Herepei Jánosnak volt kitől örökölnie a régészet iránti szenvedélyt.

Herepei Gergely felesége Demeter Ilona volt, akinek rokonai között Ady Endre is jelen volt mint másodunokatestvére.⁹⁴⁶ János ötödik gyermekükként született, de testvérei nem érték meg a felnőttkort.⁹⁴⁷

Herepei Gergely 1920. március 16-án halt meg ugyanott, ahol született: a Farkas utcai templom parókiáján.⁹⁴⁸

⁹⁴¹ Herepei János: A kolozsvári Farkas utcai templom történetéből. (Az 1638-1647. évi építkezés, berendezés és felszerelés adattára). Sas Péter (szerk.). Kolozsvár, Művelődés, 2002. (Továbbiakban Herepei János 2002) 5.

⁹⁴² Szinnyei

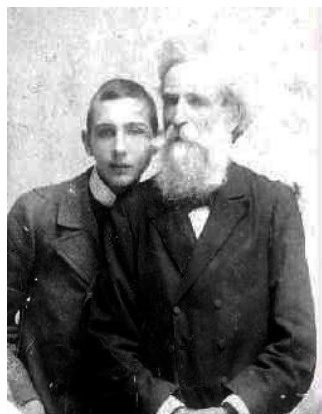
⁹⁴³ Herepei János 2002. 15.

⁹⁴⁴ Uo. 15.

⁹⁴⁵ Uo. 17.

⁹⁴⁶ Balassa Iván: *Néprajzi hírek: Herepei Gergely (1891-1970)*. Ethnográfia. A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata, Budapest, 1971. LXXXII. évf. 3. sz. 470-471. (Továbbiakban Balassa 1971.) 470.

⁹⁴⁷ Uo. 6.

2. kép: Herepei János és édesapja,
Herepei Gergely⁹⁴⁹

3. kép: Herepei János és családja⁹⁵⁰

2.8 Herepei János

1891. október 11-én született. A kolozsvári református kollégiumban végezte középiskolai éveit, majd a Ferenc József Tudományegyetem jogi karán folytatta tanulmányait. Nem fejezte be a jogot, diplomáját a bölcsészettudományi karon szerezte, magyar, történelem és régészeti szakon.⁹⁵¹

Habár a papi pályához nem érezte magát elég elhivatottnak, azért mindig olyan munkát akart végezni, amely méltó felmenői emlékéhez és amivel a köz javát tudja szolgálni. Úgy gondolta, hogy szülőföldje múltjának kutatásával és emlékeinek ápolásával elérheti ezt a célt. „Ezek az ősök együttesen formálták ki bennem a távoli és közeli múlt emlékeinek nyomozási vágyát, amely még a legfárasztóbb robotmunka között sem hagyott cserben.” – vallotta magáról Herepei.⁹⁵²

23 évesen határozta el magát a régészet mellett, amikor gyakornokként dolgozott az egyetemi Érem- és Régiségtárban. Döntésében jelentősen befolyásolhatta, hogy néhány évvel korábban szemtanúja volt értékes régészeti leletek feltárásának a Farkas utcai templom rekonstrukciója során, ahol az egyetem szaktekintélyei is jelen voltak. Az egyetemi gyűjtemény vezetője, Pósta Béla

⁹⁴⁸Ravasz 1924. 118.

⁹⁴⁹ Sas Péter: *Elment az utolsó Herepei. In memoriam Herepei Judit (1922–2010)*. Szabadság, 2010. 06. 01. <<http://szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article%2CPArticleScreen.vm/id/42736>> [2012. 04. 16.] (Továbbiakban Sas 2010. 06. 01.)

⁹⁵⁰ Sas 2010. 06. 01.

⁹⁵¹ Balassa 1971. 470.

⁹⁵² Uo. 470.

elhivatottsága és édesapja élénk érdeklődése nem hagyhatták közömbösen az archeológia iránt.⁹⁵³

Felmenői emlékéhez és választott szakmájához méltóan megkezdte peregrinációját Olaszországban. Főbb állomásai Róma és Nápoly voltak, azonban utazása nem tarthatott sokáig, az I. világháború kitörése katonai szolgálat teljesítésére kötelezte.⁹⁵⁴

A háború végén Magyarország új határain belülre költöztették a Ferenc József Tudományegyetemet, helyén pedig megalapították az I. Ferdinánd Egyetemet. Herepei azok közé tartozott, akik a változások ellenére maradtak, ragaszkodva munkahelyükhöz és otthonukhoz. Munkájukat szigorúan ellenőrizték és korlátozták, így amikor egy főtéri építkezés során rájött, hogy Árpád-kori sírokat tártak fel véletlenül a munkások, titokban igyekezte kimenteni a leleteket, ami először csak munkaterületek megvonásához, végül állása elvesztéséhez vezetett.⁹⁵⁵

Egy olyan időszak következett életében, amikor kénytelen volt bármilyen munkát elvállalni, hogy fenntarthassa családját: több műszakban gyárakban végzett kétkézi munkát, majd 1925-ben könyvelői állást kapott a Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézetnél. A könyvelés mellett, nagy nehézségek árán, de lehetősége volt tudományos munkájának is élni, ami nagyon fontos volt számára. Tanulmányait az *Erdélyi Irodalmi Szemle*, az *Erdélyi Múzeum*, a *Pásztortűz*, az *Ifjú Erdély*, a *Magyar Nép* és az *Erdély* című lapok publikálták.⁹⁵⁶

Baráti körébe Kolozsvár legkiválóbb értelmiségei tartoztak: Ferenczi Sándor és Roska Márton régészek, Szabó T. Attila nyelvész, Brüll Emánuel, a kollégium könyvtárosa, Imre Lajos teológus professzor, László Dezső esperes, Tulogdy János tanár, Kós Károly építész, író, grafikus, az Erdélyi Szépműves céh megalapítója és az *Erdélyi Helikon* elindítója, illetve Kelemen Lajos.

Sokat dolgoztak együtt Kelemennel, aki – többek között – az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltárának vezetője volt, azonban kapcsolatuk korábbra nyúlt vissza: Herepei már gimnazistaként sok időt töltött a parókia részeként őrzött református

⁹⁵³Sas 2006. 6.

⁹⁵⁴Kiss András: Az alapozó emlékezete. Herepei János születésének 100. évfordulójára. *Korunk*, 1991. 9. sz. 1157-1163. (továbbiakban Kiss A. 1991.) 1159.

⁹⁵⁵Sas 2006. 8.

⁹⁵⁶Uo. 9.

egyház levéltárában, amelynek a templom első papjaként édesapja volt a gondnoka, ezekben az időkbe ismerkedett meg Herepei és Kelemen.⁹⁵⁷ Kapcsolatuk szorosabbra fűződött, miután Herepeinek fel kellett hagynia régészeti kutatásaival, és új témákat, területeket kellett találnia tudós munkájának középpontjaként, melyek forrásaira kézirat- és levéltárakban lelt rá.⁹⁵⁸ Ezekben a gyűjteményekben eltöltött ideje alatt ismerte fel elsőként a kolozsvári sáfárpolgárok számadáskönyveinek művelődéstörténeti jelentőségét, és az azokból nyert adatokat számos publikációjában is felhasználta.⁹⁵⁹

Herepei János békésebb időszakokban azzal töltötte vasárnapjait, hogy fiatalokat kísért körbe Kolozsváron, és történelmi jelentőségű épületekről, romokról mesélt nekik. Sétáit gyakran megosztotta Áprily Lajos fiával, a szintén költő Jékely Zoltánnal, Makkai Sándor püspök fiával, a történész Makkai Lászlóval vagy a későbbi művelődéstörténésszel, Nagy Jenővel.⁹⁶⁰

Ha nem is a lelkészi hivatást választotta, mélyen vallásos volt, és mindig részt vett a gyülekezeti tevékenységekben. Tagja volt a Református Férfiszövetségnek és az Erdélyi Református Egyházkerület műemlék bizottságának, ahol Csutak Vilmos is társa volt, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgatója.

Bizottsági tagként azért harcolt, hogy Kolozsvár múltját megidéző egyetlen kő se tűnhesen el, főleg írásos emlék nélkül. Indítványai között szerepelt a református levéltári anyagok központosítása, a kollégium értékes emlékeihez, régészeti kincseihez létrehozandó múzeum terve és a Házsongárdi temető sírköveinek műemlék védelem alá helyezése. A felkérésnek eleget téve, 1930-ban összegyűjtötte a művelődéstörténeti szempontból jelentős sírkövek listáját. Ugyan műemlékvédelemre nem került sor, és kézirata is csak jóval később, az 1980-es évek végén jelent meg *A Házsongárdi temető régi sírkövei. Adatok Kolozsvár művelődéstörténetéhez*⁹⁶¹ címmel, azonban biztosak lehetünk benne, hogy ekkorra már számos olyan sír elpusztult, amelynek csak ez a mű állít emléket.

⁹⁵⁷ Uo. 9.

⁹⁵⁸ Kiss A. 1991. 1160.

⁹⁵⁹ Uo. 1161.

⁹⁶⁰ Sas 2006. 10.

⁹⁶¹ Sajtó alá rendezte Balassa Iván, Herner János, Keserű Bálint. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988

1930-tól ténylegesen is visszatérhetett szakmájához: az Erdélyi Kárpát Egyesület gyűjteményének őrévé, később igazgatójává választották. A Mátyás király szülőházában helyet foglaló múzeum irányítása mellett önként vállalkozott a református kollégium numizmatikai és levéltári anyagának őrzésére, illetve az egyházközség levéltárának rendezésére. Az itt található értékes anyagok felhasználásával írta meg a *Református Szemle* és az *Iffjú Erdély* oldalain megjelent tanulmányait a kollégium címeréről, illetve nyomdájáról és a kolozsvári református egyházközség címeréről.

A Kalotaszegi Református Egyházmegye 1937-től elfoglalt főjegyzői posztján sem tétlenkedett, összeírta a kalotaszegi falvak temetőiben fellelhető XVI-XVIII. századi síremlékeit. A kéziratot Sas Péter rendezte sajtó alá: *A kalotaszegi cintermek, templomok és temetők régi sírkövei. Kolozsvár, Művelődés, 2001.*

1938 elején cégjegyzőként hagyta ott a Minerva kiadót, amikor megválasztották a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgatójává, kedves ismerőse és kollégája, Csutak Vilmos halála után. A helybeliek ellenségesen fogadták a messziről jött, idegen igazgatót, de rátermettségben nem akadt ellenfele a posztra.⁹⁶²

Irányítása alatt a múzeum néprajzi szerepét ítélte meg a legfontosabbnak. A gyűjtő és feldolgozó munkában Balassa Iván segített neki, együtt indultak kutató körutakra a környékbeli falvakba helyi szokásokat és hagyományokat jegyzetelve vagy ha tehették, tárgyi emlékeket gyűjtve. Útjaik során szisztematikusan sorra vették a temetőket is, gyűjtőmunkájuk mindenre kiterjedt, azonban az eredmények csak szorványosan maradtak fenn: „Balassa Iván múzeumi segédörömmel [...] 42-ben gyalogszerrel bejártuk Erdővidéket. Az első alkalommal csak nagyon vázlatos jegyzeteket készítettem, mivel akkor csak az ismerkedés volt a célom, a második ízben már komolyabb munkát végeztem, de ennek összeírásait nem küldötték ki Szentgyörgyről, bizonyosan el is pusztultak.”⁹⁶³

⁹⁶²Sas 2006. 26.

⁹⁶³ Kiss A. 1991. 1161. 1965-ben unokatestvéréhez, Imre Lajoshoz írt levelében írt Sepsiszentgyörgyön eltöltött éveiről.

Megálmodta a Székely Tudományos és Közművelődési Intézet létrehozását, melynek támogatója gróf Teleki Pál volt, a politikai helyzet azonban nem kedvezett a megvalósításnak a miniszterelnök halála után.

A Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége az 1944-es események hatására elrendelte a közgyűjtemények értékes dokumentumainak, tárgyainak biztonságba helyezését, ami azt jelentette a sepsiszentgyörgyi gyűjtemény számára, hogy legfélétebb kincseiket, az erdélyi székely kultúra pótolhatatlan emlékeit, könyveket, kéziratokat és különböző tárgyakat ládába pakolják, és a múzeum dolgozóinak kíséretében vonattal Nyugat-Magyarországra szállítsák.

A múzeumládáinak hosszú és viszontagságos útja szerencsétlenül zárult: 1945. március 29-én Zalaegerszegen bombatalálat érte a gyűjteményt a vasútállomáson, és a tűzben minden elpusztult. Utólag már tudjuk, hogy Sepsiszentgyörgyön sértetlenül átvészelte volna a háborút a múzeumi anyag, akkor viszont nagy kockázattal járt volna onnan el nem mozdítani, ellenben Kolozsváron biztos menedékre tudták volna helyezni a gyűjteményt, ha hozzá nem értők másképp nem rendelkeznek.

Két szállítmány, egy nagyobb és egy kisebb indult Keszthelyre. A kisebb a legértékesebb tárgyakat tartalmazta, ez Herepeivel utazott, míg a nagyobb rész más útvonalon indult el, Kolozsváron azonban elakadt. Amikor tudomást szerzett a vakvágányon álló vagonokról Kelemen Lajos, Roska Márton, Nagy Géza és az Erdélyi Múzeum-Egyesület tagjai, úgy döntöttek, hogy beszállítatják a ládákat biztonságos óvóhelyre. Sajnos pár nap elteltével megérkeztek a katonai szolgálatot teljesítő laikusok, hogy elvigyék a ládákat, annak ellenére, hogy egyértelműen itt fenyegette volna a legkevesebb veszély a muzeális dokumentumokat.⁹⁶⁴

A keszthelyi szállítmányegyesítés után Herepei János végigkísérte útján a gyűjteményt – egy olyan háborús időszakban, amikor a legtöbb ember saját élete mentését tartja legfontosabbnak, ő mégis – szembeszállt minden döntéssel, ami veszélyeztette a gyűjtemény sorsát, azonban ez sem volt elég politikai és katonai hatalmak határozatai ellen – nem tehetett semmit, észérveit nem vették figyelembe. Mindezek ellenére az igazgatót tették felelőssé az eset után, meghurcolták, többé nem

⁹⁶⁴Sas 2006. 30.

kapott tudásának megfelelő muzeológusi állást, de ami minden büntetésnél jobban fáj neki, hogy csak élete legvégén, hetvenes évei közepén térhetett vissza szülőföldjére, és akkor is csak látogatóba.⁹⁶⁵

Nagyon sokat költöztek családjával, hosszabb időt egy Szekszárd melletti településen, Kajdacson töltöttek, ahol Herepei kéziratai rendezésével, tanulmányai megírásával, az elveszett részek pótlásával foglalatoskodott. A tudományos munkához azonban nem voltak adottak a feltételek: írásainak egyetlen színhelyét sem tudta felkeresni, erdélyi levéltárak, könyvtárak sem álltak a rendelkezésére már, saját, gazdag könyvgyűjteménye sem volt már többé kéznél. Csak elenyésző számú könyvet és a legszükségesebb ingóságait küldték utánuk, és barátaival, akikkel minden szakmai kérdést megvitatott, csak lassú levelezések révén tarthatta a kapcsolatot.⁹⁶⁶

Így ír erről a korszakról barátjának, Balassa Ivánnak: „Bizony, nincsen módomban, hogy az Ethnographián, a Könyvszemlén és az Irodalomtörténeti Közleményeken kívül más folyóiratot is járassak, sőt évek óta könyvtárakba se járhatok (egészségi okok miatt). Ezért nagyon el vagyok maradva a tudományokban, különösen ha arra gondolok, hogy Szegedre történt költözésünkig a magam megtizedelt könyvtára s a Bonyhádon összehordottakon kívül más könyvet nem is láthattam.”⁹⁶⁷

Feleségével és lányával, Judittal 1961-ben költöztek Szegedre, ahol sok év után végre publikálhatta tudományos munkáinak eredményeit, és numizmatikai szakértelmére is szükség volt: felkérték a Móra Ferenc Múzeum gyűjteményének rendezésére. A szegedi egyetem irodalomtörténész professzora, Keserű Bálint segítségével Herepei tanulmányaiból elindítottak egy gyűjtemény kötetekből álló sorozatot az *Adattár a XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* címmel.

Nagy büszkeséggel töltötték el a régóta várt könyvek megjelenései: „[...] feltámadt bennem az az érzés, amire néhai drága Ottó bátyám intett, hogy igyekezzek méltó lenni Bod Péter ükapánkhoz s a Herepei, Méhes, Incze, Pataki,

⁹⁶⁵Sas Péter: *Elment az utolsó Herepei. In memoriam Herepei Judit (1922–2010)*. Szabadság, 2010. 06. 07. <<http://szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article%2CPArticleScreen.vm/id/43005>> [2012. 04. 16.] (Továbbiakban Sas 2010. 06. 07.)

⁹⁶⁶Sas 2010. 06. 01.

⁹⁶⁷Balassa 1971. 471.

Bogdányi és Mislei ősökhöz, így most már elhitethetem magammal, hogy talán-tán egy piciny részét ennek az intelemnek mégis csak sikerül a többi írásaimmal együttesen beváltanom.”⁹⁶⁸

Az első kötet 1965-ben látta meg a napvilágot, *Polgári irodalmi és kulturális törekvések a század első felében* címmel.⁹⁶⁹ Nem sokkal később megjelent a folytatás: *Apáczai és kortársai*. Budapest, MTA Irodalomtud. Int.; Szeged, JATE, 1966. A harmadik kötet, *Művelődési törekvések a század második felében*, már csak halála után, 1971-ben jelenhetett meg.⁹⁷⁰

Kedves rokonának, Imre Magdának levélben tudósít a harmadik kötet előkészítő munkájáról: „[...] nagyon derék szerkesztő barátom [Keserű Bálint] rábeszélte, hogy adattáram harmadik kötetének összeállításához is fogjak hozzá. Hiába védekeztem azzal, hogy én 122 évig fogok élni s ezért >> hej ráérünk arra még <<, de mert ő (erdélyi eredetű kálvinista létére) bizonyosan úgy gondolkozik, hogy azt csak a jó Isten tudja, ezért reá adtam a fejem, hogy mégis csak szót fogadjak.”⁹⁷¹

A sorozat folytatódott Keserű Bálint szerkesztése alatt, mára 37-re növekedett a kötetek száma, és kibővítették a XVI-XVIII. századok művelődéstörténetére is.

A kolozsvári művelődéstörténész kéziratának nagy része is megsemmisült a sepsiszentgyörgyi gyűjteménnyel, csak a múzeumban hagyott iratai maradtak fenn, de azok közül sem kapott vissza mindent, és még így is rengeteg olyan írást hagyott hátra, melyek kiadásra érdemesek voltak. Tudományos jellegű kéziratait ma is a Szegedi Tudományegyetem Régi Magyar Irodalom Tanszéke őrzi. Ebből az anyagból rendezte sajtó alá a már említett Házsongárdi temető sírköveiről szóló monográfiát Balassa Iván, Herner János és Keserű Bálint 1988-ban.

Később az MTA tagja, Sas Péter művelődéstörténész kérte el a tanszéktől Herepei hagyatékát, melynek felhasználásával, a következő művei jelentek meg Herepei Jánosnak: *A kalotaszegi cintermek, templomok és temetők régi sírkövei*. Kolozsvár, Művelődés, 2001; *A kolozsvári Farkas utcai templom történetéből. Az 1638-1647. évi építkezés, berendezés és felszerelés adattára*. Kolozsvár, Művelődés, 2002, melyhez,

⁹⁶⁸ Kiss A. 1991. 1158. Részlet Imre Magdához írt leveléből.

⁹⁶⁹ Budapest, MTA; Szeged, JATE, 1965

⁹⁷⁰ Budapest, MTA Irodalomtud. Int; Szeged, JATE, 1971

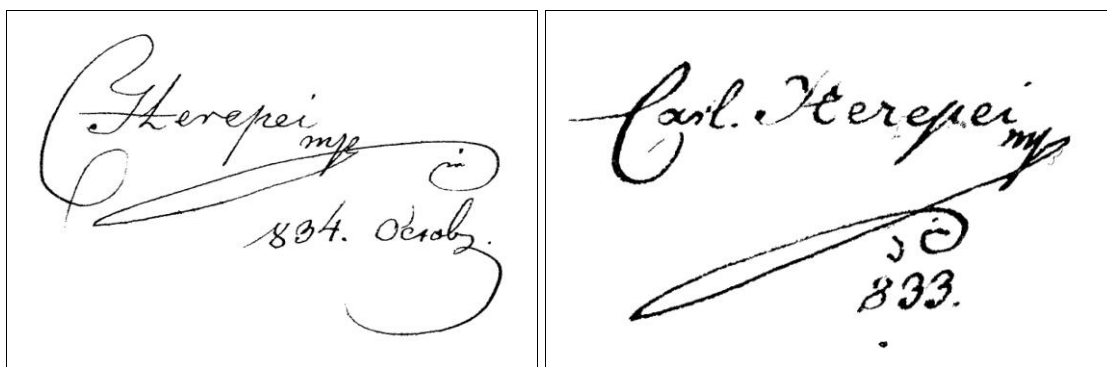
⁹⁷¹ Kiss A. 1991. 1162.

többek között, édesapja feljegyzéseit is felhasználta; továbbá *A kolozsvári Farkas utcai református templom és kollégium történetéből*. Kolozsvár, Művelődés, 2004; *Kolozsvár történeti helyrajza*. Kolozsvár, Művelődés, 2004; *A kolozsvári színház és színészet történetéből*. Kolozsvár, Művelődés, 2005. és *Művelődéstörténeti tanulmányok és adattárak*. Kolozsvár, Művelődés, 2008.

Az *A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum elmenekített anyagának pusztulása 1945-ben*⁹⁷² című könyv szintén Sas Péter szerkesztésével jelent meg, azonban forrásanyaga, a hivatalos iratok mellett, főként magánlevelezésekre épült, mely nem része a szegedi egyetem anyagának. Herepei János lánya, Judit gondoskodott édesapja után maradt iratokról, ő adta át Sas Péternek, és segítette emlékei megosztásával munkáját, hogy minél hitelesebb kép készülhessen a tragikus eseményről, és Herepei János abban való szerepvállalásáról.⁹⁷³

Herepei János egyetlen gyermeke 2010-ben hunyt el, a Házsongárdi temetőben búcsúztatták el ősei nyughelyén, ahova édesapja nem kerülhetett.⁹⁷⁴ Herepei Judit halálával megszakadt Erdély egyik nagy jelentőségű családjának vonala, egy olyan családé, akik évszázadokon keresztül szolgálták az erdélyi református egyházat, lelkészek számos generációját adták, és főként tudásuk közkinccsé tételével járultak hozzá Erdély fejlődéséhez.

3. HERPEI KÖNYVEK

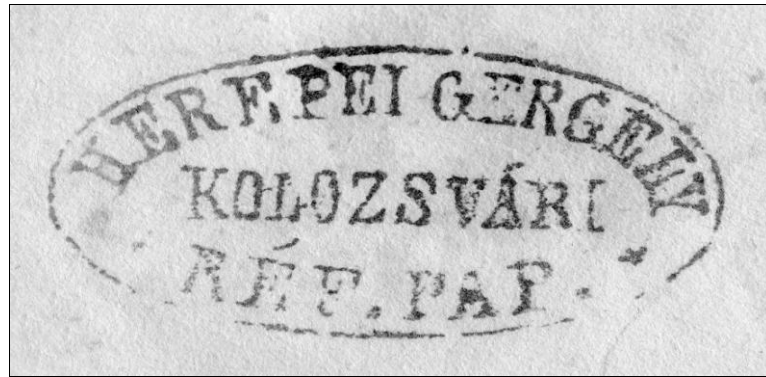
1. ábra Herepei Károly bejegyzései⁹⁷⁵

⁹⁷²Erdélyi Tudományos Füzetek 258. szám. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2006

⁹⁷³Sas Péter 2010. 06. 07.

⁹⁷⁴Uo.

⁹⁷⁵a kolozsvári Protestáns Teológia Intézet könyvtárának gyűjteményéből

2. ábra Herepei Gergely (1844-1920) pecsétje⁹⁷⁶

3. ábra Herepei János (1891-1970) ex librise⁹⁷⁷

3.1 Herepei-könyvek a Protestáns Teológia Intézet könyvtárában

Egy évtizedekig tartó vita lezárásaként, 1895-ben megalapították a Kolozsvári Protestáns Teológia Intézetet, áthelyezve Nagyenyedről a már korábban összevont enyedi, kolozsvári, marosvásárhelyi és székelyudvarhelyi főtanodák teológiai

⁹⁷⁶a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtárának gyűjteményéből

⁹⁷⁷a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtárának gyűjteményéből

tanfolyamait.⁹⁷⁸ A frissen épített oktatási épületnek könyvtárra volt szüksége ahhoz, hogy valódi felsőoktatási intézménnyé válhasson, de a sok adományozónak köszönhetően ez nem okozott problémát: már az első évben több ezer kötet állt a tanulók rendelkezésére.⁹⁷⁹

Az adományokból befolyt másodpéldányokat a feldolgozás kezdetétől külön gyűjtötték, ezeket nem is vezették be a cédulakatalógusba, hanem különálló nyilvántartásba vették fel őket, miután feljegyezték a könyvek fontos adatait a gyarapítási naplóba. Ez sokat segített annak kiderítésében, hogy a még meglévő, possesszor-bejegyzés nélküli dokumentumok honnan származtak, részei voltak-e a Herepeiek gyűjteményének.

A duplumkönyvtárba került műveket helyhiány miatt eladták, és az összegből olyan könyveket vásároltak, amelyek nélkülözhetetlenek voltak a teológus hallgatók számára. Az évek folyamán a könyvtár további nyomtatványoktól vált meg, amikor átrendezések, leltárak során kiválogatták azokat a műveket, amelyek nem tartoztak a gyűjtőkörbe, s ha ezekben nem szerepelt tulajdonosi bejegyzés, akkor cserére vagy eladásra kerültek.

3.1.1 Herepei Károly könyvei

Herepei Károly szeretett sok időt eltölteni könyvei társaságában, – tudjuk meg Szász Károlytól: „[...] s élete utolsó harmincz évét, [...] e csendes kikötőben [Vízaknán] tölté, gazdag könyvtárán kívül gyülekezetének s családjának élve, de tiszteltetve széles körben mindenektől.”⁹⁸⁰

Könyveinek azonosítása csak már meglévő összeírás alapján lehetséges, mivel nevét nagyon ritkán jegyezte a kötetekbe. A teológia éves értesítője mindig köszönetet mond név szerint azoknak, akik felajánlásaikkal hozzájárultak az intézet működéséhez. Az 1896-os kiadványban szerepel az adományozók között Herepei Károlyné neve, aki 650 kötetből álló 223 művet ajándékozott az intézménynek, 1871-

⁹⁷⁸ *Akik jó bizonytságot nyertek. A Kolozsvári Református Theologia tanárai 1895-1948.* Hatházy Ferenc (szerk.), Kolozsvár, Református Egyház Misztófalusi Nyomda, 1996. 26.

⁹⁷⁹ Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theologia Fakultásának Értesítője (Továbbiakban Értesítő) az 1895-96. iskolai évről. Kenessey Béla (szerk.). Kolozsvár, Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület, 1896. 20.

⁹⁸⁰ Szász 1871. 302.

ben elhunyt férje hagyatékából.⁹⁸¹ Az 1896-os évszám segítségével könnyen megtalálható a dokumentumok leírása a könyvtár gyarapítási naplójában.

A beszerzési könyvben 337 tételben szerepel a 223 mű, amelyből ma már csak 66 található meg ténylegesen a gyűjteményben. A cédulakatalógus tanulsága alapján sok kötet közvetlenül a duplumkönyvtárba került, ezek főként a korban népszerű alapművek lehettek, olyanok, amelyek minden értelmiségi gyűjteményében szerepeltek.

A könyvtárban található még egy dokumentum, amely nem szerepel az adományok listáján, viszont Herepei Károly tulajdonosi bejegyzését tartalmazza⁹⁸², ezért ezt a művet is beleszámoljuk a naplóból kivonatolt statisztikába.

A mellékletben megtalálható táblázat sorakoztatja föl a beszerzési napló Herepei Károly könyveire vonatkozó tételeit. A lista nagy valószínűséggel nem reprezentálja teljes olvasmányműveltségét, de jól tükrözi azt, hogy milyen témák érdekelték, milyen nyelveken olvasott szívesen, s hogy mennyire tartott lépést a kor szépirodalmi, tudományos és vallási nézeteivel.

A napló változatlan formában szerepel a mellékletben, kisebb kiegészítésekkel megtoldva. Az eredeti oszlopok mellett –, amelyek vastagon szedettek – három további oszlop foglal helyet: „Sorszám”, az átláthatóság megkönnyítése érdekében; „Posszessor-bejegyzés”, mely megmutatja azokat a tételeket, ahol tulajdonosi bejegyzés található és az „Azonosítók” fejléc alatt vannak feltüntetve a könyvtárban ma is megtalálható dokumentumok helyrajzi száma, illetve a magyar vonatkozású 1860 előtt nyomtatott művek azonosítója, mely Petrik Géza bibliográfiájában kereshető vissza.

Zömével magyar és német nyelvű alkotásokat találunk: 49% (167 db) magyar, 36% (120 db) német, 15% (50 db) latin és 1 db francia nyomtatványt.

Tematikájuk szerint a 338 tétel 63%-a (214 db) világi és 37%-a (124 db) vallási. Világin belül 18% (59 db) irodalmi, ebből majdnem fele (27 db) antik irodalom; 13% (43 db) természettudományi, amiből 11 db geográfia és 8 db orvostan; 10% (32 db) filozófiai és szintén 10% (32 db) történelmi; 11 db jogi és politikai; 9 db nyelvészeti mű és 23 db tankönyv, lexikon és egyéb dokumentum.

⁹⁸¹ Értésítő 1896. 22.

A vallásos művek fele (65 db) homiletika, egyházi beszédek, halotti búcsúztatók és prédikációtárak. Másik felében 24 db egyháztörténet, 11 db dogmatika, továbbá 3-3 db katekizmus és vallási kézikönyv, 2-2 vitairat és vallási filozófia és 14 db egyéb vallásos nyomtatvány szerepel.

Egy lelkésztől talán több vallási művet várunk, mint világít, Herepei Károly mérnöki pálya iránti vonzalma azonban megmagyarázza a soknak mondható természettudományi írást. Ezek közül a legtöbb az Akadémia gondozásában jelent meg. Feltételezhetnénk, hogy minden akadémikusnak jártak ezek a kiadványok, ebben az esetben viszont csak a filozófia, később pedig csak a történettudományi osztály publikációit kapta volna meg, így viszont sokkal valószínűbb, hogy ő rendelte meg a tanulmányokat, és minden biztonnyal olvasta is őket.

Herepei Károly peregrinációjáról nem tért haza az órák anyagát felidéző irodalom nélkül. A korban olyan neves teológus professzorok tanítottak a göttingeni egyetemen, mint Gottlieb Jakob Plank és Karl Friedrich Stäudlin, utóbbi a közvetítő teológia racionális szupranaturalizmus ágának képviselője volt.⁹⁸³ Mindkét tudós dogmatikus műve megtalálható Herepei olvasmányai között.⁹⁸⁴

Vallási témájú művei polémikus alkotásoknak is helyt adnak, az unitáriusok közül beszerezte Szentábrahám Lombárd Mihály 1787-ben megjelent művét, de támadó hitvitára utalnak a pápai és dogmatikus szerzemények is a gyűjteményben.

A könyvek földrajzi eloszlását figyelembe véve a legtöbbet magyar városban nyomtatták: 173 db-ot, melyből 73-at Pesten, 61-et pedig Kolozsváron. A 28 német város közül, ahonnan 96 könyv származik, 30-at Lipcsében készítettek. Bécsből 13 kötet származik, svájci nyomdákból hat, holland városokból 16, onnan is főként Leydenből, de elvéve találunk lengyel, dán és francia nyomtatványokat is. Hozzávetőlegesen fele-fele arányban érkeztek a művek hazai és külföldi nyomdákból.

Összesen 58 mű van ellátva Herepi tulajdonosi jellel, amely szigorúan véve kilenc bejegyzést takar. Hat különálló dokumentumban találhatjuk meg Herepei

⁹⁸²Protestáns Teológia Intézet könyvtárában található H323/b jelzetű dokumentum

⁹⁸³Nagy Géza 1942. 278.

⁹⁸⁴Stäudlin, Karl Friedrich: Lehrbuch der Dogmatik und Dogmengeschichte. III. Auflage. Göttingen, 1809. XII, 357 p.; Plank, Gottlieb Jakob: Abriss Einer Historischen Und Vergleichenden Darstellung Der Dogmatischen Systeme. II. Auflage. Göttingen, 1804. 157. p., III. Auflage. Göttingen, 1822. 169. p.

Károly saját kézjegyét, illetve a Halotti Actiók címmel ellátott egybekötött halottibeszédeket tartalmazó gyűjteményben is szerepel egyszer saját írásával a neve. Ugyancsak ezen búcsúztatók egyike az a nyomtatvány, amelyet – a lapjain olvasható írás alapján – a szerző Herepei Károlynak adományozott. Továbbá, a legkorábbiak között akad, amely Herepei János nevét viseli, ez a posszessor saját szerzeménye: hét olyan mű sorakozik fel egymás után, melyek Herepei János és Szilágyi Ferenc nyomtatásban megjelent halotti vagy ünnepi szertartásokon elhangzott szónoklatát foglalja magába. Az egyenkötésű füzetek korábbi példányait édesapjától örökölhette Herepei Károly, és további, köztük öt saját beszédével gazdagította a gyűjteményét.

3.1.2 Herepei Gergely könyvei

Herepei Gergely (1844-1920) gyűjteményének részlete, amely 44 művet takar 50 kötetben, özvegye adományaként szerepel az 1922-23-as értesítőben,⁹⁸⁵ illetve még egy mű egy kötetben 1899-1900-ból.⁹⁸⁶

A Herepei Gergely könyveit tartalmazó lista a táblázat 10. és 11. oldalán található, felépítése Herepei Károlyéval azonos, a beszerzési naplók szerkezetével megegyezően. Itt 45 tételt láthatunk felsorolva, amelyből ma 20 darabot tartalmaz a katalógus, tehát több, mint a fele a duplumkönyvtárba vagy későbbi eladásra került.

Az intézet gyűjteményében nem csak ez a 20 kötet tartozott egykor Herepei Gergely tulajdonába, nevével 12 további művet is megjelölt.⁹⁸⁷ Pecsétjét az 1870-es években csináltathatta, mivel azok között a kötetek között, ahol feltűnik a lenyomat, néhányba kézzel is bejegyezte nevét dátummal ellátva, melyekből az 1872-es volt a legkésőbbi. Az ovális pecséten a következő felirat szerepel: „Herepei Gergely kolozsvári ref. pap”.

A posszessor-bejegyzések arról árulkodnak, hogy két művet Gergely korán elhalálozott Ottó bátyjától örökölt, ezekben az ő neve is meg van örökítve.

Habár messzemenő következtetések levonására nem ad módot ez a csekély 57 kötet, azért talán érdemes szólni néhány szót a jellemző vonásokról. Néhány német

⁹⁸⁵ Értesítő 1922-23.

⁹⁸⁶ Értesítő 1988-1900. 23.

nyelvű kivételtől eltekintve, minden mű magyar nyelvű, a külföldi szerzők fele is magyar fordítású kiadással képviselteti magát a felsorolásban. Míg Herepei Károlynál több, mint egyharmada német írás volt, addig Gergelynél a tizedét sem éri el az idegen nyelvű, egészen pontosan a németül megjelent alkotások száma. Ez a különbség jól magyarázható a rokonok közötti generációs eltolódással: Gergely nyomdatermékei átlagosan 70-80 évvel későbbiek.

A megjelenések földrajzi elhelyezkedését mérlegelve kijelenthetjük, hogy jelentős többségében kolozsvári és budapesti nyomtatványokkal vette körül magát Gergely, de a sárospataki, debreceni, dési vagy bánffyhungyadi kiadások mellett fellelhető lipcsei, jénai, zürich-i és berlini is.

Néhány művet leszámítva az összes vallásos témákhoz kapcsolódik, azon belül is, döntő többségben (28 db) a homiletikához, jellemzőek még az egyháztörténeti, egyházjogi és vallásfilozófiai munkák is. A beszédgyűjtemények bőségesen tartalmaznak kéziratokat az 1860-70-es évekből.

Szegeden is találhatóak Herepei Gergely pecsétjével ellátott könyvek, amelyek szintén a magyar szerzők Magyarországon megjelent egyházi szónoklatainak számát növelnék, erősítve a fent kapott arányokat.

3.2 Herepei István könyve a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Könyvtárában

Herepei Istvánnak egyetlen könyve ismert, amely a Kolozsvári Román Akadémia gyűjteményében található meg ma. A kötéstábla belsején egy rövid bejegyzés szerepel, mely szerint a kolozsvári kollégium 1771-ben vásárolta meg másik kötetével együtt előző tulajdonosától: „S. Herepei”-tól. A mű az államosítások során került az akadémia tulajdonába, megtartva eredeti azonosítóját: 82657.

LIGHTFOOT, John: Christiani Schoettgenii Horae Hebraicae et Talmudicae, Dresdae, Lipsiae, 4°

Tomus I. in Universum Novum Testamentum. Quibus Horae Jo. Lightfooti in libris historicis suppleantur, epistolae et apocalypsis eodem modo illustrantur accedunt dissertationes quaedam philologico sacrae,

⁹⁸⁷ Ezek a következő azonosítókat viselik a Protestáns Teológia Intézet könyvtárában: P325, P612, P640, P661, P681, P735, P774, P956, P1083/2, P1680, P1927 és P2361

indicesque locorum scripturae, rerum ac verborum necessarii, Cristoph Hekeli B. Filium Bibliopol. Regium, 1733, [24], 1280, [34] p., rézmetszetes előzéklap

Tomus II. in Theologiam Judaeorum dogmaticam antquam et orthodoxiam de Messia impensae accedunt rabbinicarum lectionum libri duo et indices necessarii, Fridericum Hekel, Bibliop. Reg., 1742, [32], 998, [58] p.; rézmetszetes előzéklap

Megjegyzés: ford. Schöttgen, Christian

Kötés: bordázott, aranynyomásos gerinc, vaknyomásos fedő- és hátlap, pergamenkötés, kék és piros tintával fröcskölt metszés

Posszessor bejegyzés: Bibliotheca Ill. Coll. Ref. Claudiopolitani accessit Ao 1771 Diebus Junii ex Bibliotheca S. Herepei cum altero volumine Comp. Dr 5.30 (kézírás), Tomus I.

Megjegyzés: Th T 28 (kézírás), Tomus I.

Pecsét: Kolosvári Ref. Coll. Könyvtára 82657, Tomus I.

Posszessor bejegyzés: Bibliotheca Ill. Coll. Rf. Claud. Ab Ao 1771 Diebus Junii (kézírás), Tomus II.

Megjegyzés: Th T 29 (kézírás), Tomus II.

3.3 Herepei Gergely könyveinek listája a Teleki-Bolyai Könyvtár levéltárában

Herepei Gergely (1807-1859) könyveiről egyelőre nincsenek adataink, csak egy nyom áll a rendelkezésünkre. A Szegedi Tudományegyetem Régi Magyar Irodalom Tanszékének oktatói által végzett kutatómunka során feldolgozásra kerültek a marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtárban őrzött székelykeresztúri kéziratok. Ezek között az írások között található Mike Sándor, fő kormányiszte levéltáros könyvjegyzékei is. A leírásban szereplő 8. tételnél azt olvashatjuk, hogy „Mike S. jegyzete a Herepei Gergely után maradt könyvekről 1 lap”.

A marosvásárhelyi gyűjtemény zárolása miatt pillanatnyilag nem elérhetőek a levéltári anyagok, ezért azt még nem lehet tudni, hogy mit rejthet a kézirat, viszont levelezés útján már kiderült, hogy megvannak még a dokumentumok, egy részük bekötve, másik részük pedig mappákban pihen, ugyanis nem bonthatják ki még a téka munkatársai sem.

A székelykeresztúri iratokról készült leírás:

„[...] Ms 0355 Székelykeresztúr

Különböző Könyvtárak Lajstroma.

1. Mike Sándor: Könyvek Lajstroma. 1834. Puha zöld kartonkötésben fólió alakban tartalmazza Mike Sándor könyvtárának a jegyzékét a saját maga által felállított rendszer szerint. A Törvénykönyvek. B. Historia, Földleírás C. Természettudományok. D. Vallás. E. Elegyesek. F. Classicusok. G. Oratorok. I. Színdarabok. K. Regények, Mesék, Pótlások. Az egész 1-96. 97-108. üres, 109-111. Kéziratgyűjtemény. 112-154 üres. 155-186. Az erdélyi alapítandó Museum részére ajánlottam c. alatt. 58. sz. üres lap.

1-8. I. Ifjú Verner László könyvei

1, 4. Cserey Farkas könyvtárában található kéziratok leltára.

3. Cserey Farkas könyvtárának jegyzéke 1-83. l. 1168 drb. Könyv.

4. Cserei Farkasné rézmetszeteinek és képeinek jegyzéke, amelyek könyvtárában találhatóak.

5. Mike Sándor könyvtárának betűrendes jegyzéke.

6. Kemény József halála után maradt könyvek jegyzéke 1-12. l. 1555. Kolozsvár.

7. A medgyesi szerzetes ház könyvtárából kiírt könyvek 1-2. l.

8. Mike S. jegyzete a Herepei Gergely után maradt könyvekről 1 lap.

9. A kincstári birtokokról készített jegyzék 1702 évtől.

II. A kéziratok barna kartonba vannak összegyűjtve bőrsarokkal és pánttal, melyen 6 borda van. A másodikon van a felirat. Különböző könyvtár lajstromai. A borítólap nagysága 260/400 mm.

III. Tartalma: lásd I. pont alatt.

IV. Irodalom: Szinyei J. VII. sz. Kosáry D.: II. 285/287. [...]”⁹⁸⁸

3.4 Herepei Gergely és Herepei János könyvei Szegeden

A Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Kuno Könyvtárának Régi Könyvek Tárában is találhatóak egykor Herepei család tulajdonába tartozó művek. Sajnos az egyetemi könyvtár Dugonics térről Ady térre való költöztetésének következtében ma

⁹⁸⁸ Székelykeresztúri unitárius kéziratok a marosvásárhelyi Teleki-tékában.

<http://regimagyar.biforium.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=193&Itemid=198

nem áll rendelkezésünkre a régi könyvek beszerzését tartalmazó összes gyarapítási napló, ezért nem tudjuk pontosan meghatározni, hogy milyen módon és mikor kerültek ezek a dokumentumok az SZTE Klebelsberg Könyvtárba.

Herepei Gergely (1844-1920) által használt pecsét két kötetben szerepel, melyek összesen négy művet foglalnak magukban.⁹⁸⁹ A dokumentumok közül az egyik kötet kolligátum, ebben Herepei János (1891-1970) ex librise is megtalálható, valószínűleg édesapjától örökölte a műveket. János tulajdonosi címkéje további nyomtatványokban is szerepel, így az előző kolligátummal együtt, négy kötetben, 25 címet tesznek ki az egykor tulajdonát képező könyvek.⁹⁹⁰

A két kolligátum halotti beszédek rejteget magában, tehát az összesen 26 magyar műből 21 a református homiletika körébe tartozik.

János ex librisét Köpeczi Sebestyén József címerfestő készítette 1930-ban.⁹⁹¹ A képen az erdélyi családi címereknél közkedvelt attribútumokat fedezhetjük fel: szabalyát tartó kar, korona, rostélyos sisak, állatalakos pajzs és barokk ornamentika.

Nagy valószínűség szerint árveréseken jutott hozzá a könyvtár az öt Herepei bejegyzéses kötethez, és nem egy nagy adomány részeként, mivel a könyvekben nem található az adományozóra utaló címke, amellyel a gyűjteményeket a beolvasztás előtt szokták ellátni.

Természetesen azt sem nem zárhatjuk ki teljes mértékben, hogy Herepei János saját kezűleg ajándékozta ezeket a nyomtatványait az egyetem könyvtárának, melyek között felmenői által írt művek is szerepelnek. Ha viszont adományról lenne szó, biztosan több kötet is fellelhető lenne a gyűjteményben, amely Herepei János ex librisét viseli, még akkor is, ha tudjuk, könyvtárának csak töredéke jutott vissza hozzá a háború után – ez a felvetés akár be is igazolódhat, amennyiben a többi Herepei könyv 1850 után került nyomtatásra, hiszen a modern dokumentumok számítógépes leírása egyelőre nem terjed ki az adományozó ex librisére.⁹⁹²

> [2011. 04. 11.]

⁹⁸⁹ Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtár (Továbbiakban SZTE KK) RA 934, RA 947-949

⁹⁹⁰ SZTE KK RA 947-949, RA 950-958, RA 935-946

⁹⁹¹ Sas 2010. 06. 07.

⁹⁹² Herepei János gyűjteményével kapcsolatban az is kérdéses, hogy mi lett a sorsa az Erdélyben maradt köteteknek, amelyeket nem juttattak el hozzá a II. világháború után. Sipos Gábor elmondása szerint Herepei Judit kapott vissza olyan tárgyakat, köztük Herepei János könyvtárának egy részét is, melyek a család tulajdonát képezték, csak Sepsiszentgyörgyön kellett hagyniuk. Továbbá az is

4. ÖSSZEGZÉS

A Herepei család eddig megtalált könyvei alapján megállapíthatjuk, hogy az egyes tagok tudatosan gyűjtötték a könyveket. Hivatásuk mellett más területek nyomtatványai is érdekelték őket, a valláson kívül mérnöki, természettudományi és a legfrissebb szépirodalmi műveket is szívesen olvasták. Külföldet megjárt emberek lévén jól beszéltek idegen nyelveket, latin és német írásokat találunk nagy számban a magyar mellett. Peregrinációjukról nagy valószínűséggel könyvekkel tértek haza, hogy magukkal hozhassák a holland, német, svájci egyetemeken hallottakat.

Mivel lelkészekről van szó, és nem egy arisztokrata famíliáról, nem várhatunk gazdagon díszített egyéni bőrkötéseket. Egyszerű, keménytáblás, márványpapíros kötéssel borították azokat a köteteket, amelyeknek a sok használat után leszakadt a kötéstáblájuk. Vigyáztak könyveikre, nem hogy a szennylapokat megtöltő tollpróbákat, de lapszéli jegyzeteket se találunk bennük, sőt, tulajdonosi bejegyzéseket is csak ritkán látni.

Összegyűjtötték saját és családtagjaik nyomtatásban megjelent halotti beszédeit, és a több kötetet kitevő füzeteket összeköttették. Erre találunk példát Kolozsváron és Szegeden is – a szegediekén jól látható, hogy később Herepei János (1891-1970) családi örökségeként vigyázott ezekre a kötetekre, és büszkén látta el őket ex librisével.

A család könyvei utáni kutatást még korántsem tekinthetjük befejezettnek, mindenképpen érdemes lenne megvizsgálni a Teleki-tékában található Mike Sándor által írt jegyzéket, amiből talán az is kiderül, hogy milyen módon kerültek hozzá Herepei Gergely könyvei.

Bizonyára eredményes lenne felvenni a kapcsolatot Sas Péter művelődéstörténésszel, aki személyesen ismerte a Herepeiek utolsó leszármazottját, Herepei Juditot. Az ő visszaemlékezéseiből talán megtudhatjuk, mi lett édesapja könyvgyűjteményének sorsa. Erről a könyvtárról valószínűsíthetjük, hogy korábban élt rokonok könyveit is tartalmazta, melyeket Herepei János édesapjától örökölt.

feltételezhető, hogy Herepei Judit örökösök hiányában egy olyan személyre hagyta ingóságait, – Herepei János levelezéseivel és köteteivel együtt, – akiről tudta, hogy méltóképpen fogja gondjukat viselni, és mivel Sas Péterrel jó viszonyt ápolt, elképzelhető, hogy hozzá is kerültek Herepei könyvek.

Feltételezhetően további információkkal, részletekkel vagy akár újabb Herepei felmenőkkel fog szolgálni Molnár József monográfiája.⁹⁹³

Mivel több Herepei is tanított Nagyenyeden, itt is elképzelhetőek nevükkel ellátott könyvek. A nagyenyedi kollégium könyvtára egyelőre csak cédulakatalógussal rendelkezik, azonban Jakó Zsigmond kézírata, melyben a kollégium possesszor bejegyzéseiről is készített feljegyzéseket, értékes adatokkal szolgálhat.⁹⁹⁴

Ugyan nem kétséges, hogy a Herepei-dinasztia csak egy a számos rendkívüli erdélyi lelkész-tanár család közül, akik méltóak emlékük felelevenítésére, hiszen tudásukkal, munkájukkal egész életükben Erdélyt szolgálták. Talán pénzügyi és politikai okoknál fogva kevésbé voltak befolyásosak, mint főnemesi kortársaik, de lelkipásztorokként közvetlenebb kapcsolatot ápoltak az egyszerű emberekkel, jobban ráláttak az aktuális társadalmi problémákra, és sokszor csak az ő közbenjárásuknak és szervező erejüknek köszönhetően a rászorulóknak a segítségnyújtást.

Az arisztokrata könyvtárak vitathatatlanul fontos szerepet játszottak a közművelődésben, és ezért elengedhetetlen minél alaposabb feltárásuk, de emellett nem szabad megfeledkeznünk a kevésbé reprezentatív szerepeket betöltő értelmiségi gyűjteményekről sem. Főként, ha egy olyan családról van szó, melynek tagjai nemzedékeken keresztül a közművelődés fontosságának hagyományát örökítették apáról fiúra, mely örökség végül a szegedi egyetem falai között talált méltó kezelőire.

⁹⁹³Kurta József elmondása alapján már nyomdai előkészületekre vár a kézirat.

⁹⁹⁴A jegyzeteket tartalmazó füzeteket a Protestáns Teológia Intézet könyvtárában őrzik.

IRODALOMJEGYZÉK

1. *Akik jó bizonysgot nyertek. A Kolozsvári Református Theologia tanárai 1895-1948.* Hatházy Ferenc (szerk.), Kolozsvár, Református Egyház Misztófalusi Nyomda, 1996. 427 p.
2. Balassa Iván: *Néprajzi hírek: Herepei Gergely (1891-1970).* Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata, Budapest, 1971. LXXXII. évf. 3. sz. 470-471.
3. Bethlen Gábor Kollégium honlapja. Kollégiumunk nagyjai
<<http://www.bethlengabor.ro/files/kollegiumunk%20nagyjai.htm>>
[2012.04.16.]
4. *Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theologia Fakultásának Értesítője az 1895-96. iskolai évről.* Kenessey Béla (szerk.). Kolozsvár, Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület, 1896.
5. *Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theologia Fakultásának Értesítője az 1899-1900. iskolai évről.* Kenessey Béla (szerk.). Kolozsvár, Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület, 1900.
6. *Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theologia Fakultásának Értesítője az 1922-23. iskolai évről.* Kenessey Béla (szerk.). Kolozsvár, Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület, 1923.
7. *Élő lelkek holt vidéke.* Brassói Lapok (2007. 05. 11.)
<<http://www.brasso.ro/blapok.php?id=6458&cat=VG9sbA>> [2012. 04. 16.]
8. Gaal György: *Magyarok utcája: A kolozsvári egykori Bel- és Külmagyar utcákterkei, házai, lakói.* Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1995
<<http://mek.niif.hu/02800/02808/html/index.htm>> [2012. 04. 16.]
9. Herepei János: *A kolozsvári Farkas utcai templom történetéből. (Az 1638-1647. évi építkezés, berendezés és felszerelés adattára).* Sas Péter (szerk.). Kolozsvár, Művelődés, 2002. 271 p.
10. *Herepei Károly.* Vasárnapi Ujság, Pest, XIII. évf. 38. sz. (1866. szeptember 23.) 453-454.

11. *A hunyad-zarándi református egyházközségek történeti katasztere.* Buzogány Dezső - Ősz Sándor Előd (szerk.): I. 1686-1807 : Algyógy - Haró. 1. köt. (Erdélyi Református Egyháztörténeti adatok ; 2/1.). Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 2003. 504 p.
12. Jakó Zsigmond: *Az erdélyi magyar antikvár könyvkereskedelem kezdeteiről.* In: Művelődési törekvések a korai újkorban. Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére. Szerk. Balázs Mihály et al., (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 35.). Szeged, JATE Régi Magyar Irodalom Tanszéke, 1997. 219-229.
13. Jakó Zsigmond - Juhász István: *Nagyenyeddi diákok : 1662-1848.* Hatházy Ferenc (szerk.). Bukarest, Kriterion, 1979. 258 p.
14. Kiss András: *Az alapozó emlékezete. Herepei János születésének 100. évfordulójára.* Korunk, 1991. 9. sz. 1157-1163.
15. Kiss Károly, Szentkúti - Kálmán Farkas - Bierbrunner Gusztáv: *Uj Magyar Athenás. Ujabbkori magyar protestáns egyházi írók életrajz-gyűjteménye.* Budapest, Aigner, 1887. 611, XII p.
16. Kovács Kiss Gyöngy: *Megidézett múlt. Tanulmányok, forrásközlések.* Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, Korunk, 2009. 238 p.
17. Kurta József: *Isten igéjének szolgálói. Lelkészi életpályák a Szatmárnémeti Református Egyházközség történetében.* Kolozsvár, Exit, 2009. 125 p.
18. Nagy Géza: *A Herepeiek belmissziós törekvései.* Protestáns Szemle, Budapest, 1942. LI. évf. 9. sz. 262-272.
19. Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* 5-6. köt., H-K. Budapest, Helikon, 1987. 375, VIII, 568, X p.
20. Ősz Sándor Előd: *Herepei István (1715-1780) és a Herepei lelkész-dinasztia indulása.* Református Szemle. 99. évf. 6. sz. (2006.) 736-754.
21. Ravasz László: *"Az emberélet utjának felén". Beszéd, cikkek, előadások.* Budapest, "Az út", Minerva, 1924. 270 p.

22. Sas Péter: *Elment az utolsó Herepei. In memoriam Herepei Judit (1922–2010)*. Szabadság, 2010. 06. 1.
<<http://szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article%2CPArticleScreen.vm/id/42736>> [2012. 04. 16.], 2010. 06. 07.
<<http://szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article%2CPArticleScreen.vm/id/43005>> [2012. 04. 16.]
23. Sas Péter: *A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum elmenekített anyagának pusztulása 1945-ben*. Kolozsvár, 2006. 286 p. Erdélyi Tudományos Füzetek 258. sz.
24. Szabó Miklós – Szögi László: *Erdélyi peregrinusok: erdélyi diákok európai egyetemeken 1701-1849*. Marosvásárhely, Mentor, 1998. 604 p.
25. Szász Károly: *Gyászbeszéd Herepei Károly felett*. Akadémiai Értesítő, Budapest, MTA, 1871. 296-303.
26. *Székelykeresztúri unitárius kéziratok a marosvásárhelyi Teleki-tékában*.
<http://regimagyar.biforium.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=193&Itemid=198> [2011. 04. 11.]
27. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Budapest, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1980-1981
<<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/>> [2012. 04. 16.]
28. Török István: *A kolozsvári ev. ref. collegium története*. 1-3. köt. Kolozsvár, Kiadja a Collegium előjárósága, 1905. 379, 240, 442 p.
29. Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóoszt, 1977
<<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3>> [2012. 04. 16.]

FORRÁSOK

Táblázatok forrásai

1. Protestáns Teológia Intézet könyvtárának 1895-ös, 1899-1900-as és 1922-1923-as gyarapítási naplója

Dokumentumok azonosítására felhasznált források

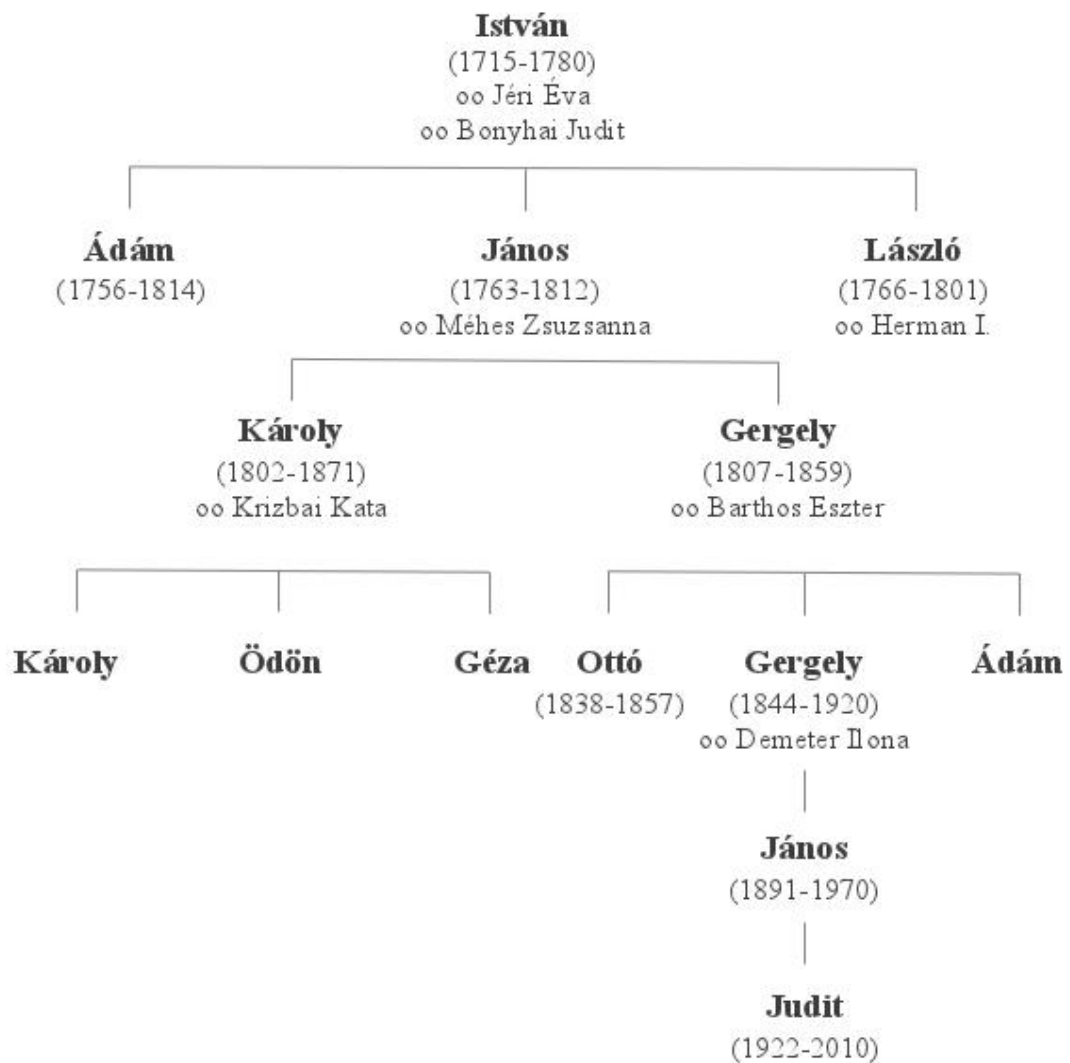
1. Karlsruher Virtueller Katalog
<<http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/kvk.html>> [2012. 04. 16.]
2. Petrik Géza: *Magyarország bibliographiája = Bibliographia Hungariae : 1712-1860.*
Budapest, Dobrowsky, Pallas, 1888-1892
<<http://www.arcanum.hu/oszk/lpext.dll/Petrik/2?f=templates&fn=main-h.htm&2.0>> [2012. 04. 16.]
3. Protestáns Teológia Intézet könyvtárának katalógusa és gyűjteménye
<<http://217.73.171.101/WebPac/CorvinaWeb>> [2012. 04. 16.]
4. Régi magyarországi nyomtatványok közös katalógusa (MOKKA-R)
<<http://www.eruditio.hu/lectio/mokka-r>> [2012. 04. 16.]
5. SZTE Klebelsberg Kuno Könyvtár katalógusa és gyűjteménye
<<http://opac2.bibl.u-szeged.hu/szteek/opac>> [2012. 04. 16.]

Mellékletben szereplő képek és ábrák forrásai

1. a családfa Nagy Iván adataiból kiindulva készült
Nagy Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* 5-6. köt., H-K. Budapest, Helikon, 1987. 375, VIII, 568, X p.
2. Herepei Károly: 'A Nagy-Enyedi Fő-iskola története, 1840, amely a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium könyvtárának gyűjteményét képezi
3. Herepei Károly possesszor bejegyzésével ellátott 1826-os Kocsi Csergő Bálint *Kösziklán épült ház ostroma* című művének kézírata, mely a Protestáns Teológia Intézet könyvtárának része (Ms 32)
4. a Protestáns Teológia Intézet könyvtárának 1895-ös Gyarapítási Napló részlete

MELLÉKLETEK

Herepei család

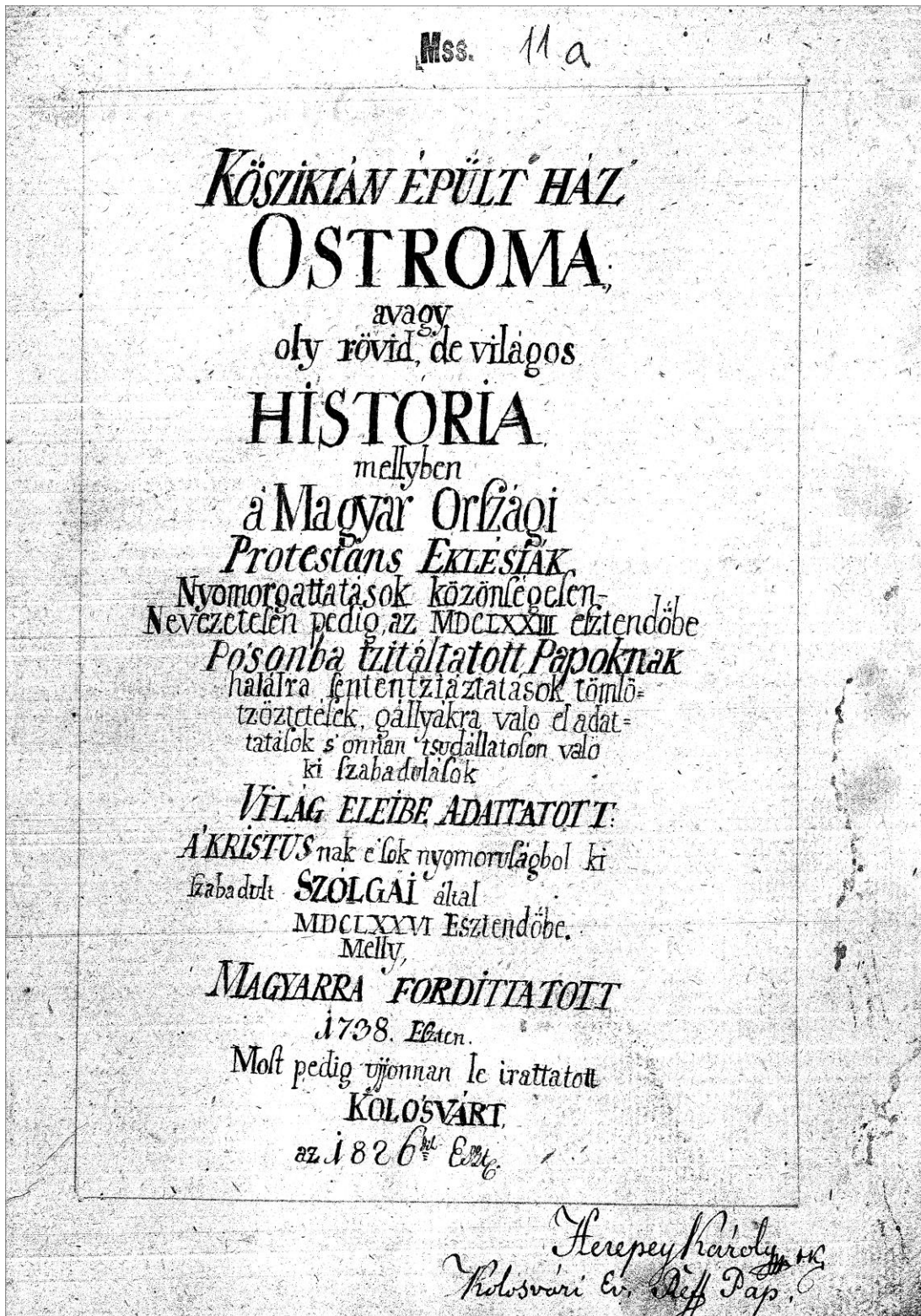

1. Családfa

Képek

A nagy-enyedi fő-iskola' levelésé,
 laban, mely mint Actornad három év
 nel tovább állott érdemese alau, több be-
 ces irományok s régi levelés köré tanáltan,
 til egy jegyzőkönyv ezen Oxim alau. Pro-
 socollum Perum Memorabilium. Illust.
 Collegii Ab. N. Enyedensis, Jussu Su-
 periorum adornatum anno MDCCXXXVIII.
 Szerzője ez igen becses munkának Vá-
Sárhelyi József István, az iskola' advari
 Rectora, ké erre az ádasdás részkint az isko-
 la' egyik halhatatlan érdemü főfurasora B.
Mexédi József, részkint széles tudományu
 professor Pápai Páriz Terenz s Sti-
geri Gyula Istvánnak jegyzéseiből me-
 vőre, velős rövidséggel s jörendbe jutve,
 ez annyi telimésben nevezese, iskolának
 történeteit a maga idejéig lehorva. Ez
 más ez egyteleneqy eredei kuszfe a nagy-nye-
di iskola' történetének, mert a mielő e sévgy"
 ban a hazai nevezesejéél' kéi nagy buvárd
Bendő József a maga Transilvaniájában s
Bod Péter Japalom még miud ead kéz-
 irásban elzárvá heverő Hazai Egyházi Tör-
 téne

2. Herepei Károly 'A Nagy-Enyedi Fő-iskola története című írásának első oldala

3. Herepei Károly possesszor bejegyzése

1896

Napló száma	Cím	A könyv címe	Nyomatási hely és év	Kötet száma	Darab száma	Lapszám	Kötés	Számosítvány	Száma	Jegyzet
1569	Székely	H. And. Sárosi f. v. k. u. a.	Kolozsvár 1821	1	67	14	Ad.			
1570	Császár Sám. Zsigmond Sám. Ficsi k. u. l.	H. Székely Sám. f. v. 5.	"	1	26	"	"			
1571	Császár S.	Spindler vitéz országos v. 6.	1825.	1	8	"	"			
1572	Császár Sám. Zsigmond Sám. Ficsi k. u. l.	H. Székely Sám. f. v. 7.	1826.	1	124	"	"			
1573	Székely Sám. Magyar S.	Kempth. Sám. f. v. 8.	Kassa 1827	1	52	"	"			Kelletté Sám. v. 1828.
1574	Császár S.	Országos Sám. f. v. 9.	Kolozsvár 1827.	1	14	"	"			
1575		Székely Sám. f. v. 10.	"	1	22	"	"			
1576	Székely Sám.	Székely Sám. f. v. 11.	1828.	1	16	"	"			
1577	Székely Sám.	Székely Sám. f. v. 12.	"	1	18	"	"			
1578	Székely Sám.	Székely Sám. f. v. 13.	"	1	14	"	"			
1579	Császár S.	Székely Sám. f. v. 14.	"	1	13	"	"			
1580	Székely Sám.	Székely Sám. f. v. 15.	1826	1	33	"	"			
1581	Székely Sám.	Székely Sám. f. v. 16.	"	1	56	"	"			Kelletté Sám. v. 1828.
1582	Székely Sám.	Székely Sám. f. v. 17.	"	1	40	"	"			Kelletté Sám. v. 1828.

4. Részlet az 1895-ös gyarapítási naplóból